

BAJAI HONPOLGÁR

Független Város- és környezetvédő lap

1991. december

II. évfolyam II. szám

Ara: 18,40 Ft

2

Hát ezt is megértük. A lap indulásánál, születésénél bábkodók sem hittek benne, hogy ilyen hosszú életű lesz a Bajai Honpolgár. Állandó pénzügyi nehézségek, sokszor bizalmatlanság és ellenségeskedés kísérte piciny lapunk eddigi életét. Sokszor vágták fejünkhöz a korszerűtlenséget és kérték számon rajtunk a divatos radikalizmust és hőzöngést. Mi mégis megmaradtunk annak aminek szeretünk lenni.

Olvasótáborunk nem nagy, mert a lap jelenleg ezer példányban készül, de állandó vevőink ragaszkodása elégséges biztatás számunkra a további munkához.

Milyen is ez a Bajai Honpolgár?

Idegen újságírók irigykednek ránk, hogy ilyen tiszta profitú lapot csinálhatunk. Passzió ez a lap, mert olyan indulatok éltek amiket összefoglalóan lokálpatriótának nevezhetünk. Olyan emberek írják akiket foglalkoztat a város múltja és jelene. Egy kicsit a helyi értelmiség megnyilvánulási helyszíne is, noha a történészek, műzeológusok kissé fanyalognak láttán, mert nemcsak a tudományosság igényével megírt dolgozatok találhatók meg benne, hanem a szubjektív, „szájlagymányos” történelem is.

Majdnem minden írásunk olyan amit

folytatás a 2. oldalon

ÉVES A BAJAI HONPOLGÁR

folytatás az 1. oldalról

más lapok nem közölnének, mert nincs aktuális tartalma. Abban viszont nagyon hiszünk, hogy aktuális üzenete igenis van lapunknak. A második világháború után megszakadt történelmi folytonosság sok minden jót kiölt belőlünk és elfelejtettünk alapvető emberi erőnkezt. Mi a régi példák felmutatásával kívánjuk ezen tulajdonságok rangját és használhatóságát dicsérni. Olyan eszmények ismeretét adhatja ez a lap amikhez reméljük előbb-utóbb visszatérünk.

A visszatekintés, a múlt ismerete az emberszabású jövő alapja.

*Anyagi dolgaink olyatén módon rendeződtek, hogy elmondhatjuk: — 1992-ben is meg-

jelenik a Bajai Honpolgár. Biztatti szerénék előfizetésre olvasóinkat, mert rendezett viszonyok közé kerülünk. Az eddigi rendtelenségnek vége. A BAJAPRESS nyomda alapos gárdája gondoskodik arról, hogy korrekciós megjelenségek legyenek és előfizetőink meg is kapják a lapot.

Befejezésül azokhoz fordulok akik még nem írtak a Bajai Honpolgárba.

Bátran forduljanak hozzánk, egy jó hangulatú szerkesztői és szerzői gárdában való munkálkodást ígérhetek az írással kapcsolatos kérdésekre. Most hogy a lap már két éves vagyunk egy kicsit mohók. Kívánjunk neki még legalább két évet.

Gyulavári József

EGY CSALÁDI VÁLLALKOZÁS TÖRTÉNETE

IX. rész A DERÉKBA TÖRÉS

1945 elején a háború végét még a bizonytalan jövő sűrű köde rejtegette. A megszálló katonaság gyakran ismétlődő beszéllésai, spontán zarándoklásai és lezáró üzenetek pusztítással is párosuló megharcolása voltak napirenden. A továbbszállításig a városban őrzött hadifogolycsoportok hiányait, a gyantátlan utcai járőrök erőszakos befogásával pótolták. A lakosság „robot”-ba való „beosztását” az alkalmi szükségletek, a szervezetlenség és a „nem kívánt elemek” szemben a féktelen önkény alkalmazása jellemezte.

Ilyen körülmények között a telet is diergetőbbnek éreztük. A város korábban élénk kereskedelmi élete is tetszalottá vált. Az üzletek és kirakataik fénytelen ürességgel meredek a sáv utcaira.

Számunkra a rügyfakasztó tavasz sem nyitotta meg, sőt még inkább elzárta az újkezdés lehetőségét. Naplómól idéztem: „A kommunista párt — nem tudni mi jögon — egyszerűen elvette az üzletet. Az üveges szekrényekből álló berendezés sűrűn rakott könyvektől piroslott, amikor megnyitották benne az Ady Könyvesboltot.

Az 1146/1945. M.E.sz. rendelet alapján megalakított Igazolól Bizottság Damokles-

kardja is ott függött a családól — Békei Sándor — feje fölött. Ez — akkor — a tisztességek nagy tömegeit ámyékolta be ijesztően. Az esetek túlnyomó többségében a szálát nem az igazság, hanem az önkény éles kése metszette el.

Apósomat — az ellene elrendelt rendőrhatalósági felügyelettel — az ipari és kereskedelmi tevékenységhez alapvetően szükséges — szabad mozgásban is korlátozták.

E nagy akadályok ellenére is elszántan újkezdtek:

„Tízezer pengővel — Irénnel kettesben — Pestre mentünk árúért, majd Bacsnányi József ékszerész üres üzlethelyiségében — mi is — elkezdtük az „újépítést”. A varjak erre azonnal megszólaltak és Apósom igazoló bizottsági elmarasztalásáról úgy kirogtak, mintha az már meg is történt volna.”

A bajai Igazolól Bizottságok — a nyár folyamán — már teljes erővel dolgoztak és elítélő határozataikkal rengeteg ember életét új kezekbe adták meg, törték derékba, szorították őket perifériára.

A tárgyaláson F. József és B. József rendkívül súlyos vádjával kellett szembenéznie. Ezek kivétel nélküli rágalmak voltak, de nem a vádlókat kötelezték bizonyításra, Apósomnak kellett semmiségüket, de még inkább ellenkezőjüket bizonyítani. Egy elmarasztaló határozat következményei nagyon súlyosak lehetnek az egész családlak névvel: Igazolól Bizottságok

megvonása, vagyonek kobzás, internálás, börtön...

Tudta, hogy ártatlansága — az igazoló bizottság mérlegén teljesen súlytalan, csak szavahihető tanúk vallomása segíthetett rajta. A szövezből megismerte a vádakat, amelyekkel meg kellett küzdenie, tanút is megkereste...

A tárgyalás napját — a III. sz. Igazolól Bizottság — szeptember 7-re tűzte ki: Dr Fodor László — a gettó orvosa — Grossz Oszkár és felesége — kereskedő házaspár — Lóth Gabriella és Hohner Katalin — eladók — és Risztics Miklós — háztuladonos — vallomása a rágalmakat kivétel nélkül megcáfalta.

Naplómól: „Az hitzem, ez a nap fontos határköve életünknek, mert ma volt az Igazolól napja, amelyen — három óras küzdelem után — Apa ellenségei végre lepleződtek. Az egészben az a csodálatos, de elégtelt is adó, hogy mégis az igazság győzött: egyhangúan igazolták”.

Az önkény lúszunkba vajt karmainak szorítása azonban nem engedett. Üzletünk tolvíves polcáról továbbra is a sűrűn rakott könyvek — házagossá sem lazuló — vörössége áradt az odajáró újoncsült vevőkre.

Mi azonban gazdasáköve is táncoltunk: A család minden mozgósítható erőforrását a tőkeképzés szolgálatába állítottuk.

Az Igazolól alapján — Apa kérelmére — kiutalták számunkra a Tóth Kálmán 7. sz. házban (Uránia Mozi épülete) a Huszár féle üzlethelyiséget „azzal, hogy amennyiben a tulajdonos vagy annak jogutódai jelentkezőnek, tartozik azonnal rendelkezésre bocsátani...” A kiutalt helyiség — az ideiglenesség kényszerű nőnkjával együtt is — a szakképzettségben meglévő szellemi erők mozgósítását tette lehetővé.

Békei Gézával — egy pécsi látszerész mesternél — szakvizsgát tettem én is. Segédleveleinket a bajai Ipartestület augusztus 25.-i keltezéssel adta ki. Harsányi Ernő továbbra is inasunk maradt. Az amerikai hadifogóságól hazafért testvérőcsém — Rezső — is tagja lett a családl vállalkozásnak, mert három éves vaskereskedői gyakorlattal látszerésztanonc szerződést kötött Apósommal.

A még Csicsóban „elzarállt” lovaink pótlására újakat vásároltunk: az östörév Mirzát és a vasos Bandit. Sajnos természetük szerint sem illettek össze. Mirza serény, Bandi ellenben lassú és lajhárlusta volt. Hamar túladunk rajta, de a helyébe vásárolt Elzával sem jártunk sokkal job-

ban, mert ez — szegény — vak volt és gyakran az istennek sem akart elindulni.

A hozzánk hosszabb idevő beszállásolt hadtápkülönítmény április 29-én távozott tőlünk, de bricskájukat nálunk hagyták. Szekér híján ebbe fogtuk lovainkat.

A máteházasutazai földünkön elvégeztük a mélyszántást és egy részét bevetettük búzával.

A bricskába fogott lovainkkal Csicsóba mentünk. A bricskát szüleminnel hagytuk és ottrekedt társzekerünkön hazahoztuk ottmaradt holmijainkat.

1946 végéig dolgoztunk a számunkra kitalt Huszár féle üzlethelyiségben.

Közben ránszabadult a világtörténelem legnagyobb inflációja, amelynek okán — a rekordok könyvében — ma is Magyarország neve fénylik „legszebben”.

A pengőt egyre kevésbé vették számba, inkább a színe alapján próbálták megkülönböztetni — szakadéka zuhanó — értékének árnyalatnyi eltéréseit. A nyár közeledésével a reggel átvett különböző színű mill, bill, trill pengőket délután mint faleveleket már a szélre és az utcaseprőre bízhattuk az emberek. A pénzforgalmat a használati cikkek közvetlen cseréje váltotta fel. A zsír, a kolbász, a sonka, a gabonafélék, a krumpli, a tojás, a szűzdohány és cigareta valamint — a sajátos sziszegéssel jelzett tűzkő... lettek a keresett „valuták”.

Nagyon gyakori volt, hogy az üzletben a vevők tojással vagy baromfiakkal fizettek.

A tojásinvázió ellen Apa egy-régen a kamrába nyugdíjazott somogyiádi — tálalószekrényt csirkeketeltetővé alakított át.

Petroléumlámpa fűtötte és az egyenletes hőmérséklet fenntartására — a melegre tágló levegő hatására működésbe lépő — szellőztető berendezést is szerkesztett. A család-háztartásban dolgozó-nőtájsai így lettek csirketermelőkké.

1946-ban a budapesti IBUSZ Gyorsárgyűjtő már velem kötötte meg a bajai képviselőre szóló szerződést. Munkámban két segítségem volt: Messzik Béla bácsi — a volt tartalékos honvédeómagy és Szternagy Antal, Anyósom testvéröccse.

A kereskedelem megindulásával a csomagzállítások is újrakezdődtek. Az eleinte mérsékelt csomagforgalom — a forint augusztusi bevezetése után — gyorsan növekedett és a szállítványozási részleg a családi vállalkozás szilárd tőkeképző pillérévé vált.

Az árubeszerzés javulásával az üzlet árukészletének megújítását is meggyorsítottuk.

És 1947-es esztendőben két nagy öröm érte családunkat:

A párt megszűntette az Ady Endre könyvesboltot és végre visszakölözhetünk a saját üzlethelyiségünkbe. A forgalom tovább növekedett, helyzetünk is megszilárdult.

Megszületett Anna lányunk a család várvárt szeméfeny. A belvárosi templomban tartott keresztelőre kölcsönkértük Somogyi Elemér szeszgyáros szánkóját és a csillogó februári havon két fekete lovunkkal röptettük kislányunkat a templomhoz. (A szánkó ma a Türr István Múzeum tulajdona.)

Az ünnepi vacsorán a keresztelést végző Raffai Imre, egyszemélyben Irén hittanára

és esketőpapunk, dr Mamuzsics Antal az orvos és Cseréné a bábaasszony osztották meg velünk nagy örömmüket.

Apa a százhúsz basszusos Weltmeister harmonikáját fejőstéhnre cserélte és bennünket is megtanított a fejes „tudományára”. Vilmát, Irén legeltette. Ezekben az években magunk termeltük a búzát, amelynek lisztjéből Anyósom dagasztotta asztalunkra a fehér kenyeret. Munkánk: dicsérté a padlason tárolt kukorica, az elvermelt répa és burgonya, az udvaron boglyákba rakott alomszalma és széna is. Ezt tavaszonként — Ézsi bácsi — az erdész kijelölése alapján, az ártéri erdő ligetes rétején magunk kaszáltuk.

Az előző évben bevezetett új pénz — a forint — stabilnak bizonyult. Megszűnt az infláció. Új remény éledt, amely egy valóban jobb jövő ígéretével melengette a sokféle viszontagságtól meggyőört emberek szívéit.

Újra megpezsdült a gazdasági élet. Munkámban nagy lendületet vett a kereskedelmi forgalom. Csomagszállító társzekerünk — különösen piaci napokon — imbolygón magára rakott csomagokkal jelent meg az úzeletekhez vezető Vörösmarty utcán. A vevők egymásnak adták az úzeletek kilincseit.

A kereskedők a kurrens áruk beszerzését és leszállítását a piaci napokra időzítették. A csomagok utánvétellel érkeztek.

Apával egyetértve a megbízható kereskedőknek — a szállítólevél aláírására — a küldeményt átadtam, de az utánvételt csak a délutáni órákban szedtem be. Ezzel az utánvétel összegét néhány órára hiteleztem a kereskedőknek, akik reggel még nem rendelkeztek az áru ellenértékével. Az eladott áru ártekeéből délután fizettek ki az Jelentős kockázatot vállaltam? Ügyfeleink tisztességén nem esett csorba és én is jól jártam. Jelentősen megnőtt a forgalmam és ennek alapján a jövedelmem is. A fuvarhasznoszerződés és a csomagkezelés díjainak bevételén túl az utánvétek összegének beszedése és postára adásáért egy ezrelék pénzkészlet díjat írtak a javamra. Ez egymagában havi 1200 — 1500,- Ft bevételt jelentett.

Az 1947-es választásoktól az ország népének nagy többsége — a nehézségek és gáncsvertekek ellenére is — a működő polgári demokrácia megerősödését remélte. Az MDP kékcédulásainak család szavazatai azonban a „fordulat évének”, az államosítás villámcsapásaival terhes komor

folytatás az 3. oldalról

viharfelhőt terelte az egész privát szférára.

A polgárokat egzisztenciájuk elpusztítása többé már nem érintene. Mindannyian sorstársak lettünk. Családi vállalkozásunk most vált igazán „egy” vállalkozássá és mi „egy” polgári családdá a többi között, akiket töltre tettek.

„A közületeket Elhelyező Bizottság 1949. szept. 1-én kelt 434/7—1949. számú határozatával kiutalta a tüzélszeker és Építványkereskedelmi Nemzeti Vállalat részére Békei Sándor látszerész által eddig Tóth Kálmán tér 4. alatt bérelt üzlethelyiségét... Ezen határozatom ellen a 890/1949. (22) Korm. sz. r. 13. -ának (4) bekezdése alapján jogorvoslatnak, avagy a végrehajtás felfüggesztésének helye nincs. „Ez azt jelentette, hogy üzlethelyiségünket végleg el kellett hagynunk.

A beépített berendezést alkatrészeire szedték, kisebb részéből a Vörösmarty utcában számunkra kijelölt szűkebb üzlethelyiséget rendeztünk be. A bútorzat nagyobb részét hazaszállítottuk, ahol a kamrában és a padlásfölgáiban helyeztük el. A fotolabor cellaműhelyeinek darabjai a padlásra kerültek.

A korábban ránk kényszerített költözködésekben mindig ott volt a reménynek egy biztató sugara, hogy folytathatjuk és amikor végre visszakaptuk üzletünket, úgy éreztük, hogy boldogulásunknak már újra csak magunk leszünk kovácsai. Ez a határozat azonban a családi vállalkozás halálós ítéletét jelentette.

A „nemzeti” vállalatok gombamódra szaporodtak és Budapesten az OFOTÉRT vállalatot is létrehozták. D. József, akivel látszerészvagyóknékné régi üzleti kapcsolatunk volt, most mint az OFOTÉRT szervezője jelentkezett. A kegyetlen ítéletet — az államosítást — kímélet nélkül végrehajtott. Elmondta, hogy Baján megnyitják a vállalat boltját és felszólította Apómat, hogy szakárúkeszletet adja át, egyéb áru-féleségeit haladéktalanul árusítsa ki illetőleg adja át más kereskedőknek. Közölte, hogy üzletberendezésünket a vállalat egy Budapesten nyíló boltjába kell felszállítatnunk. A vállalat központja úgy határozott, hogy a bajai boltot Békei Sándor, a kecskeméti Békei Géza, a szekszárdit pedig Gergely Reszó vezesse.

A családi vállalkozás csomagszállító részlegét e sorok írójával együtt a Belföldi Szállítványozási „Nemzeti” Vállalat bajai kirendeltsége nyerte el.

Az üzletberendezést — teherautón — saját költségünkön szállítottuk Budapestre. Irén és barátinóje Gyimesi Klára kísérték „utolsó útján”.

Miközben megszemléltek, hogy a szép bútor — Édesapja semmivé tett életművének néma tanúja — hogyan „foglalja el új helyét” a Szt.István körúton, Irén csak ennyit mondott:

- Csak azért nevetek, hogy ne kelljen síroinom... -

- Vége -

Gergely József

részét a Dunán töltöttük, általában nagyobb társaság keretében, attól függően hányan és milyen minőségben (evezés szempontjából) jött össze a társaság. Volt amikor több hajó (nyolcas, négyes, dubló, szkiff) indult el a Dunára. (A klubban általában nagy figyelmet tartott Kovács tanár úr, aki egyben a versenyigazgárunk volt a vezetője. Kereskedelmi iskolás torna tanár lévén a Keristákat hozta ezveini) a cél általában a Duna tölts oldalán lévő Móric sziget volt, gyönyörű zátonyával, vagy lejjebb a Kádár sziget, ahol ottani halászkó kitudó halpakrikák, nyárson sült csukát, kecseget tudtak csinálni. Ezek a kirándulások óriási halevekesé utáni távúszásokkal voltak összekötte. Amikor csak mi a család mentünk, (később amikor már hűgom nagygyobacka volt) tíra dublóban Apám, Anyám ezvezték, én kormányoztam, hűgom pedig a csónak orrában volt elhelyezve. A hajó jól meg volt pákolva, (tréningruháik, pokrócok, ételek) hátul pedig a hajó mindkét oldalához kötött hálókban a vízben vontatva a dinnyék, szódavíz, bor, hogy jól kihűljen. Komolyabb túrák is voltak szervezve (asszonyok, gyerekek nélkül) főleg a bátai „Fehér Hajó” kocsma volt a cél, ahol bőséges halászlé elfogyasztása után hegymászás a Kálvária hegyre, utána pedig evezés haza „Ki ér haza hamarabb” jellegűre. Ezenkívül voltak Mohácsi leeevezések is.

1934-től a Haynald u. 29. által. családi házba költöztünk, ahol nagyszüleim laktak. Ez egy új világ volt számomra, a közeli kaszárnyából erre maszfoztak a katonák reggel gyakorlatra, trombitaszóra, elegáns tiszték vezették és táncoltatták szép lovaikat az ablakból kikandálókó nőszemélyeknek, a kis géppuskás lovak pedig fűrgén szedték lábaikat. Este pedig porosan, fáradtan jöttek vissza a kaszárnyájukba. A folyamotrók is erre maszfoztak hosszú pántlikás matrósapkájukban, és szép fehér gallérúkkal. Az udvarunkban, nagy akácfák alatt, nagyapám szeretett ülni fehér nádszékében. Németül tanított, utána pedig jutalmul, ha szépen figyeltem, nagy mesélés kezdődött a Jelky Andrásról. Kitudó mesemondó volt és a történetnek sohasem lett vége. Télen, amikor nagy hó volt, este Apám miután hazajött a hivatalból sielni készült! (Brassóban kezdte fiatal ügyvéd korában.) Előkértél a régi síléc, a verandán vaxolta és a nagy becsben tartott bakancsot pedig halzsírral kengette. Siruha az I. világháborús katonaruhájából lett alakítva. Nagygon szerente ezt a sportot is, és mivel sem ideje, sem pénze nem volt máshol üzni, a Deszkás u. lett a lesikölhelye, este a gázlámpák fényénél. Eleget dorgálta ezért Nagyapám, főleg a polgármester választás előtti télen. Apám nagy nevelte mesélte Édesanyámmal, mi-

IF. BERNHART
SÁNDOR

GYERMEKKORI ÉS KÉSŐBBI EMLÉKEIM

Legrégibb emlékeim a vonatkerthez fűznek, ahol szüleim húzták kis szánkóval a nagy hóban, én pedig néztem a fölöttem nyújtózózkodó platánfák meztelen ágait. Ez úgy 3 éves koromhoz vezet vissza, 1930-as télre, a Zombor u-ban laktunk a városi bérházban, itt született hűgom Klára is. A nyarat pedig a B.E.E-ben (Bajai Evezés

Egyesület) töltöttük, ahol Apám ügyvezető elnök volt. Egyébként ő volt egyik alapító tagja. Édesanyám tornatanár volt a női kereskedelmi iskolában, így nyáron szabad volt és minden reggel lementünk a Sugóvica partra a B.E.E-be, ahol az egész napot törtöttük. Ott tanultam úszni a Merwald búcsitól, (aki a csónakmester volt) 3 éves koromban és 6 éves voltam amikor nyertem első úszóversenyemet. Itt szerettem meg a vizet, a Sugóvicát, a Dunát, az úszást, a ladikázást, a pecálást, a halevést, melyek egy „igazi bajaitól” el nem választhatóak. Apám minden délben lejött a hivatalból, szkiffel kivezett a Dunáig és vissza, vagy kiusszott, ha több ideje volt, utána az óriási szép jegenyefák alatt ebédtünk. Szépen megterített asztalok voltak föllállítva az ebédet előfizető tagok részére, Merwald néni főzött. (Kitudó) Merwaldnéknak volt két lányuk a Mariska és a Bösi, kik játszóársaim voltak. Ebéd után Apám visszament a hivatalba és este otthon találkoztunk. Vacsora után hegedűvel gyakorolt egy-két órát. A vasnapok nagy

ként korholta Nagypám: „És még te akarsz polgármester lenni? Ki fog rád szavazni, ha az emberek megtudják, hogy eszténként a Deszkás u-ba jársz csuszálni? Ilyen komolytalan emberre senki sem fog szavazni!” Bizony csak járt továbbra is, és én is vele a szánkómmal nagyon élveztük. Később vett nekem is egy kis sít és taníttatott. Néhányszor barátaival Mórágrya mentek vonattal sielni. A társaság a B.E.E. soraiból került elő, Rácz Gyula, Széges János, Bajai Ernő, (ez volt az „elit” csoport, ezek jó sielők voltak, Bp-re, sőt Ausztriába jártak sielni) azután a műkedvelők: Ágoston Venczel, Nagy András, az asszonyok és Apám. A „hegytetőre” való fölgyaloglás után, a háztűzükben hozott tűzórai elfogyasztásának befejezésével kezdődött a „profik” bemutatója, utána pedig a díletánsok bukdaesolása. Apám nagy büszkén a legmeredekebb lejtőn is lesiklott „schuss”-ban (összetett lábakkal, behunyott szemekkel, mivel fordulni nem tudott), és Isten csodája volt, hogy a lejtő vége felé kezdődő erdő fái között össze nem törte magát. Persze a végén ahol a hó olvadni kezdett a szép naposítás alatt, óriási „fejesek” voltak, nem kis mulatságukra, az ott, a közeli faluból összesereglett sváb gyerekeknek. Este összezúztuk, fáradt tagokkal a pécsi vonattal értek haza, és ezen tőrak hőskölteeményeit még a következő nyáron is regélték a B.E.E.-ben. Nyáron Anyám rendszeresen teniszezett a B.E.E.-ben, és estefelé, amikor a teniszezők elvonultak, rövid ideig el volt nézve, hogy páran a labdaszedő gyerekekkel teniszettünk. Így tanultam teniszezni. Apám késő ősszel is lejárt szabadidejében, szkiffel járta a dunánúti árterületeket és kezdte tavasszal a hagyományos márciusi fürdésével a Sugovicán. Apám nagy sportrajongó volt, már gimnazista korában is. Jó úszó volt, Bajai Ernő (később országos viszonylatban jó úszó) Derly Irák, Vas István voltak vetélytársai. Ezenyragú kardvívó partnere volt Pósta Sándornak, (aki később Olimpiai bajnok lett) ezenkívül tornázni is akart, de ez nem ment neki, viszont mint mondom, neki volt a legtöbb „erőpontja” az osztályban. Mindig sajnálta, hogy a gimnázium után a vívást nem folytatta, de mint mondomta nem volt megfelelő tréninglehetősége, ezenkívül a hegédülés lett legfőbb érdekföldési kóre, ami mellett boldni kezdett, ami szintén nagyon tetszett neki.

Később Apám nagy szerepet játszott a bajai sportélet felépítésében a B.E.E. alapításában, a B.S.E.-ben (ahol szintén elnök volt) a box, úszás, vízipóló és labdarúgás fejlesztésében. Anyámmal együtt, már gyermekkorom óta a sportok felé irányítottak. Anyám szakmájánál fogva is. A gimnáziumi csapatban úsztam, tornáz-

HALÁSZBÁRKÁK A SUGOVICÁN 1930 körül fotó: BAJZA LAJOS

tam és vívtam. Itt kell megemlítenem Szabó László volt tornatanárunkat, aki ezeket kitűnően vezette. Később a Hadapródiskolában öttusáztam, 1947-től pedig Bp-en a Póstás, Ganz és Honvéd Sport egyesületekben eveztem 1956-ig. Többször voltam Magyar Bajnok és válogatott. Az evezés lett az egyetlen protektorom a kommunista világban, és részben külföldön (Brazília, U.S.A.) is. Ezen sportsikeimeim, főleg szüleim „vándorúrvéi” alatt történtek, és örültem, hogy legalább ezzel Nekik örömet tudtam szerezni. Ebben az időben, én tulajdonképpen nem is realizáltam, hogy Ők milyen szörnyű helyzetbe kerültek, mivel leveleikben rossz hírekket emegtem nem akartak zavarni. Viszammene a Haynald u-i időszakra, amihez sok szép emlék fűz, köztük a felejthetetlen karácsonyok, amikor a ropogós nagy hóban (ilyenkor mindig nagy hó volt Baján) késő délután, megérkezett a bajai rokonság nagy meséikkel. Flóriánék jöttek, (Dr. Flórián Géza) az élen, azután felesége Annus néni, aki Apám nővere volt és az én Keresztanyám) két gyermekükkel Zsuzsival és Lacialal. (Későbbi Dr. Flórián László) Karácsonya gyűjtásra, és én Kishígonmal, Nagyszüléimmel a másik szobában vártuk, mikor szólt meg a kis csengő, jelezve a Jézuska megérkezését. Ezután kinyitott a nagy ajtó és ott volt a gyönyörű csillogó karácsonyfa, alatta az ajándékokkal. Utána nagy halpaprakás, később pedig a nagyok mentek éjféli misére.

Ugyanilyen kedves szeretettel csinálták Szüleim a Mikulást és a húsvéti nyuszikat is, amikor Apámmal együtt kerestük a kerti bokrokban a húsvéti tojásokat. Úgy Anyám (Budapesti) mint Apám rokonságával na-

gyon szoros volt a kapcsolat. Apámat is nagyon sok kedves gyermekkori emlék fűzte ehhez a házhoz, ahová gimnáziumi barátai is jártak. Nagyon büszke volt osztályára, azt mondta, hogy „ilyen kitűnő osztály, azelőtt sem utána nem volt a gimnáziumban. Még a legrosszabb tanulóból is kitűnő orvos lett”.

Bizony sok értékes ember került ki közülük. Osztálytársait élete végéig nagyon szerezte és kapcsolatot tartott főm velük levélben.

- Polgármesterré választása után, 1938. május havában, a Deák Ferenc u. 3. sz. alatti városi ház emeletén lévő polgármesteri lakásba költöztünk. (Ezt 1944. okt. után teljesen kirabolták. (Dacára, az addig még nem élvezett, számunkra luxusosnak mondható remek lakásnak, (fürdőszoba, folyóvíz stb.) fűjő szívfel hagytek el a Haynald utcán. Viszont hamar megszoktuk és sok szép emlékem maradt erről az időszakról is.

Mivel minden nap együtt ebédeltünk és szüleim főleg hivatalos dologról beszélgettek. (Anyám is be volt fogva a tanításon kívül, főleg népjóléti akcióba, a MANSZ elnöke volt stb.) Így sok érdekes dolgot hallottam. Többek között, hogy ebben az időben a miniszteriumok jó néven vették vezető tisztviselőktől, hogy amennyiben nincs magyar nevűk magyarosítsanak. Többször volt ez téma, végül is egyszer azt mondta Apám, hogy nincs ellene a magyarosításnak, de az utóbbi időben túl erősen „tanácsolják” ezt neki és ez neki nem tetszik, így elhatározta, hogy nem változtatja meg nevét. Azt mondta, hogy: „egyébként sem a név a fontos, hanem az érzések és a kötelességteljesítés a haza

jó fizikai erőben tartotta. Ezenkívül nagy levelezést folytatott rokonságával és barátaival, rendezte fényképalbumait, és sokat olvasott a szótárral állandóan ellenőrizve angol tudását. Kíváncsi volt még 93 éves korában is. (Persze csak pár tempót.) Nagy élmény volt számára a háromszori hazalátogatás, 1969-ben ezezett Baján dublóban (20 év után először, mert 1949-ben engem Pesten meglátogatott és kimentünk Dublóval a Dunára) Mamuzsits Lajossal a B.E.E. egykori versenyzőjével. Ügyszintén, utoljára, amikor otthon volt, nagyon jól esett neki Dr. Hamvas József kedvessége, ahogyan végigvitte bemutatni a várost. — 1966. óta velem laktak és nagy hálaival gondolok vissza drága jó Anyámra, Aki mivel mi egész nap dolgoztunk, kislányomat fölnevelte, aki 1965-ben született. Apám is sokat játszott vele és együtt tanultak angolul. Szintén élveztek kislányom sportsikereit, aki kajakozik, abban az időben ifjúsági bajnok volt, jelenleg az USA válogatottnak tagja, készül az olimpiára. (Az USA női válogatottnak legjobb versenyzője — jún. 4-én ment Európába versenyezni.)

Baján járt Habsburg Ottó

Édesapám néhány jellemzőjét így válaszolom:

Nagy megértésben és szeretetben élt Édesanyámmal, velünk gyermekekkel nagy szeretettel bánt, sohasem vert meg, de sohasem voltunk elkényeztetve. Kemény életre nevelt minket. Erős akaraterejű és fizikumú, nagyon jó humorú, érdekes, szórakoztató ember volt.

Meglepetészerűen összefértek benne, elmentés irányú érdeklődési területek. (A boxtréningek a hegedő-concertekkel, a kémiapolgármesteri választásra való előkészületek a Deszkás u-i sielésekkel stb.)

Irtózott a feltűnéstől, az ünneplésektől és vendégségbe járástól, viszont nagy örömmel fogadott vendégeket.

Békés, nyugalmat kereső ember volt, aki nem volt különösképpen vallásos, de véleményalkotása nagyon erős keresztényi alapon állt.

Szerette a természetet, a szabadban való életet, nem ivott, de annál többet evett. Nagy élvezettel készült családi, vagy baráti körben tartott halvacsorákra, birkapaprikásokra stb., ahol „komoly tekintélyt” vívott ki magának, a rettenetes erős ételk örösi mennyiségű fogyasztásával és azok szakszerű elbírálásával. — Szerette dolgait „versenyszínpadon” élvezni, rendszerető, tökéletességre törekvő perfekcionista volt.

Véleménye szerint a nem 100 %-osan elvégzett munka kevesebbet ér, mintha hozzá sem fogtak volna, mivel idő lett rá pazarolva és újból meg kell csinálni.

Igazán...

Igazán nem a Karácsony közeledése mondatja velem, hogy a Gyermek..., hanem inkább az, hogy újra és újra eszembe jut az a megfogalmazás, ami egy „reggeli gyereknevelés” kapcsán hangzott el kisiskolás fiamtól. Iskolába menet, számonkérve nem éppen példás előző napi jegeit, ő azt fejtette, hogy szerintem nem is az osztályzatok jelentik az élet lényegét (ugy-e Apu?), hanem hogy az élet lényege maga az élet. Hát mi felnőttek megfogalmaztuk-e ezt magunknak?

Igazán nem a Karácsony közeledése mondatja velem, hogy „Tisztele az Öregeknek!” Csak éppen a napokban találkoztam újra Kató névvel, aki 83 éves, kis házat egyedül tartja rendben és nem panaszkodással telnek napjai, hanem te szívesen megvalósuló segítség szép, néha hál' Istennek már megmutatózó példái reznének újra az emberek közötti romló kapcsolatokat.

Igazán viszont, mégiscsak a Karácsony mondatja velem, hogy legalább egyszer megítsztnai az esztendőben! Emlékszem gyerekkoromban ez a gyónást és az azt

követő áldozást jelentette, majd később a művészetek adták számomra a tiszta forrásban való fürdés megújító élményét.

Többek között Kósa Ferenc filmjeit és ars poeticá-jaként megfogalmazott gondolatjai voltak rám ilyen hatással:

Óríd az embert magadban, hogy jogod legyen a szóhoz, hogy súlya lehessen szavainak, hogy méltó maradj a munkáddhoz.

A mű mindig kifejez téged.

Óríd az embert, mert hivatásod nem más, mint elkötelezettség, nem kevesebb — szabadá tenni másokat.

Óríd az embert ha lehet életeddel, ha lehet munkáddal, ha nem lehet, haláloddal.

Óríd az embert, a szabadság rendjét soha egyetlen pillanatra se tévezd össze a rend szabadságával.

Óríd az szabadságot, mert csak addig vagy ember, amíg szabad akarsz lenni.

S ha reggel újra látnod, amint felelősségük előtt saját hátuk mögé bújnak az emberek, a szemed se rebbenjen, végezd

a dolgod, gondold a Napra.

Ő se szól, csak felkel és járja az útját.

Ha Önök is így gondolják, Karácsonyójukat díszítsék e gondolatokkal is.

Schmidt Antal

AZ ÉN KARÁCSONYOM

ANNO 1928.

Még jól emlékszem, — minél idősebb az ember, annál tisztábban kerülnek előtérbe a gyermekkori emlékek — 1928-ban Vaskúton is rendkívül hideg telünk volt nagyon sok hóval. A parasztiok szánókkal vittek ki az udvarból a méteres havat az utcára, hogy az állatokat és a baromfit az istállókból egyáltalán ki lehesse engedni. Így hegyekben állt a hó az utcán, a járókelőket az utcátólalán már nem is lehetett látni. Idős emberek mesélték, hogy olyan telet ennyi hóval még sohasem éltek át.

Nekünk gyerekeknek ez volt aztán az igazi tél! Nemcsak hólabázhattunk, hanem a hóhegyeken igazán kitombolhattuk magunkat. Egy simárgyalult deszkára hosszú kötelet szegeltünk — mindez persze egyik pajtásunk apja istállójából aztán hiányzott — és felváltva húztuk egymást, hát így szánkáztunk a gazdák szánkói híján. Különbösen is, ha játékokra volt szük-ségünk, találékonyan kellett lennünk. Mint kisgyerekek csupán egyszer kaptam „értékes” ajándékot, játéksírt! Déli szomszédunk, a „Packa” Pali bácsi Máriagyúdról egy olcsó szájharmonikát hozott és azzal boldogult.

Az akkori Szenteste számomra felejtethetlen maradt.

Dézányi meleg vízben megmosakodhattam, édesanyjától hőtiszta kikeményített inget kaptam.

Aztán vacsorához készülődünk. A kis ablak sarkában már ott állt egy kis fenyőág két kis gyertyával és néhány „bearanyozott” dióval, a fenyőág alatt egy alma és egy narancs.

Szentestén kivételesen édesapám terítette meg az asztalt, a vacsorához csak akkor ülhetünk le, ha kilencfelé étel volt az asztalon. Apám először is egy frissensült, még meleg kenyeret hozott. Aztán mosolyogva három tányér paprikával, fokhagymával megszórt, inycsiklandozó kocsonyát és egy hosszú szál füstölt kolbászt tett az asztalra.

Édesanyam e közben elkészítette a karácsonyi kalácsot. — „Ez most már négyféle, Istenem, mit is hoznak meg?”

Igen, ez nem volt olyan egyszerű. Az öök-dik „étel” aztán egy üveg vörösbort.

De honnan még négy „fogás”?

Apám a kamrában talált meg egy füstölt hurkát, aztán már nekem kellett édesapám-

nak segítenem: „Apám, a kenyérről egy nagy étkezési tököt is süített édesanyám!”

Apám hálásan számolta: „Hat”

Majd visszament a kamrába és a nyers sonkából levágott egy jókora darabot: „Hét!”

De ezzel apám művészetének is vége volt. Végül anyam egy nagy fej barna hagymát hozott, azt is be kellett szánfánunk. De még mindig nem ehetünk, a paraszti „gazdagság” jelképe még nem volt teljes, még egy „fogás” hiányzott.

Ott ültünk a vaskályha mellett fonott székiünkön, anyám száraz csutkát rakott a tűzre, ültünk és egymásra mosolyogtunk. Kinyitottam a kályha kis ajtaját, és az esti szürkületben felloboanó lángok táncoló tündérei bevilágították szegényes, földes szobánkat, amelyet édesanyám az ünnep tiszteletére friss sárga homokkal hintett be. Igazi karácsonyi hangulat volt.

Éppen az ajtónál álltam és betűket kapartam a jégvirágos üvegre, amikor második szomszédunk, a kovács Ulrich bácsi jött el hozzánk. Mivel egész nap a kovácsműhelyben dolgozott, arca, keze, bőrköténye kormos volt. Édesanyjától egy fej fokhagymát kért, hogy náluk is meglegyen a kilenc „fogás”.

Biztosan nem tudta, ki volt Schopenhauer, de így is mélyengondolkodó borúlátó ember volt — a maga módján.

„Ma egy izzó vasra egy üres gyufadoboz tettem, rögvest eléget, és csak egy morzsányi hamu maradt belőle, ... A mi életünk is csupán ennyi...”

Ulrich bácsi megevett egy szelet mákoskalácsot, húzott egyet a borosüvegből, majd elbőcsözött: „Kívánok nektek boldog karácsonyi ünnepeket és a megszületett Jézuska szüléské újra szívetekben.”

Ekkor homlokára csapott apám és kopo-

gó falábalával felment a padlásra és egy szakajtóban több fűrt érett szőlőt hozott le, amelyet a szüret alkalmával külön félre kellett tennünk.

Végre asztalhoz ülhetünk. Minden izlett. Evés közben aztán apám — miután ő ivott először — átnyújtotta nekünk is a vörösbort üveget. Pohárból akkor még csak a „jobb” emberek ittak...

Vacsora után barátaimhoz mehettem.

Óráig csak úgy az utcán csatangoltunk, újságpapírból bűdös cigarettát sodortunk magunknak. Palczér Gyurinak mindig sikerült nagyapjától egy kis pipadohányt csennie, így bő mellényel felvaghattunk, hősködhettünk, hogy mi is már felnőtt legények vagyunk.

És amikor a hideg már kilelt bennünket, elmentünk egyik barátunkhoz a „Subaujba” és ott kártyáztunk babra és kukoricaszemekre.

Nem illett akkor még aludni menni, hiszen minden katolikusnak az éjféli misére kellett mennie.

Barátaim mégis aludni tértek haza.

Az éjféli mise előtt a templom bejáratánál álltam, és megcsodáltam az egyszerű varázslatos képet: A férfiak subában jöttek, az asszonyok feketében, vastag gyapjú Berliner — kendőben, mindenkinek a kezében gyertya, olajmécses, istálló-, vagy viharlámpa.

Ezek a szellem — alakok ingó léptükkel ma is felejtethetlen meseképű élettemben.

És amikor az éjféli misére beharangoztak, én is bepréstem magam a tűzsfólt, pompásan kivilágított templomba. Ekkor fortissimo megszólalt Depinyi János kántor hatalmas orgonája és ezek énekeltek: „Stille Nacht, heilige Nacht...”

Hát, ilyen volt régen, akkor 1928-ban az én karácsonyom. Szegények voltunk, de talán boldogabbak...

Dr. Schwalm Pál

AZ ORGANIKUS VÁROSFEJLŐDÉS ESÉLYE

Ernst F. Schumacherem, humanista közgazdásznak csaknem 20 éve jelent meg híres könyve, a „A kicsi szép” címen. A könyv a 70-es évek bestsellerje volt, nálunk idén adta ki a Közgazdasági és Jogi Könyvtárhoz magyarai: Schumacher könyve azzal kezdődik, hogy véleménye szerint a mai közgazdaságtan elmélete és gyakorlata elmulasztja „megkülönböztetni a jövődelmet a tökéltől ott, ahol a legfontosabb

lenne ez a megkülönböztetés. Minden egyes közgazdász és üzletember ismeri ezt a különbségét, és tudatosan, figyelemre méltó éleselméjűséggel használja minden gazdasági ügyletben — kivéve ott, ahol igazán számít: ama pótolhatatlan tökéletében, amelyet az ember nem megtehet, hanem csak talál, és amely nélkül semmit nem tehet. „Azokról az elsődleges javakról van szó, amelyeknek egy része újratermel-

hető, mint pl. A gabona, másik része azonban nem termelhető újra, mint pl. A levegő, a víz, a talaj, az élővilág és az ásványi kincsek. A közgazdászok egészen a legutóbbi időkig úgy gondolták, hogy joguk van a gazdasági tevékenység színhelyének egész együttését adotnak, vagyis elpusztíthatatlannak tekinteni. Míg már tudjuk, vagy legalábbis tudnunk kellene, hogy az újra nem termelhető javak nem tekinthetők jövedelemnek, hanem inkább „természetes tőke”-nek. Azt írja Schumacher, hogy „ha ásványi tüzelőanyagainkat elpazaroljuk, ezzel a civilizáció létét fenyegetjük; de ha elpazaroljuk azt a tőkét, amit a bennünk körülvevő élő természet jelent, ezzel magát az életet fenyegetjük.”

Anélkül, hogy ennek az emberközpontú közgazdasági ars poetikának a részleteibe belemerüljünk, kézenfekvőnek tűnik az analógia az emberi településekkel való gazdálkodással. Ma a gombamódra szaporodó vállalatok, Kft-ék, önkormányzati vállalkozások mintha egy Schumacher előtti világ farkastörvényeinek hódolva szabad prédának tekintnék a földet, a telket, a meglévő utakat és közműveket, az épületállományt és mindazt a környezetet, ami egy rövidtávon megcélzott és még csak nem is titkolt meggazdagodás eszközüül szolgálhat. Mert mi más is lenne a település, mint jövedelem-forrás, aminek ára van, noha ebben az árnban benne foglaltatik mindaz az érték, amit elődeink hosszú generációk fáradságos munkájával létrehozhat. Pedig ha közelebbről megnézzük, a település környezeti javai is két részre oszthatók: újratermelhető és újra nem termelhető javakra. Engem most ez

az utóbbi, a települési környezet újra nem termelhető javai érdekelnék, amiről Schumacher is azt mondta volna, hogy éppúgy „természetes tőke”-nek kell tekinteni, mint a levegőt, a vizet, a talajt és az ásványi kincseket. Nézzük meg először, hogy mi is a települési környezet újra nem termelhető természetes tőkéje, és aztán nézzük meg, hogy hogyan gazdálkodunk vele?

Minden emberi település egyszerű, megismételhetetlen alakzat, aminek joga van az élethez, a fejlődéshez és így saját identitásához is. Mint minden olyan beavatkozás ami ezt az identitást torzítja, vagy megszünteti, azonos értelmű a romániai falurombolással, jóllehet módszereiben indirekt, szemérmes és ezzel aljasabb, hiszen nem egyszerűen a fizikai létet, hanem az emberek lelkét pusztítja el. Aki a hely szellemeit nem tiszteli, annak számára a géniuszok roboló démonokká válnak. Ilyen démonok a gyökértelenség, a diktatúra vagy a nacionalizmus. Ezért nem csupán tévedés, hanem bűn is a hely szellemeinek válogatás nélküli irtása egy olyan primitív civilizáltság jegyében, amely az ember biológiai létét fenntartja, de szellemét, lelkét és kultúráját megöli. Mindaz, ami a település környezeti kultúrájához, történeti emlékezetéhez és identitásához tartozik, pótolhatatlan tőke, újra nem termelhető érték. Nem csupán a műemlékekről van szó, bár kevésbé lennének nyugtalanok, ha legalább a városképi jelentőségű, műemlék jellegű vagy egyértelműen műemlékké nyilvánított és védett épületek újrahaznosításakor érvényesülne maradéktalanul ez a szemlélet. A települé-

si környezet kultúrájának mindezek kiemelkedően fontos építőelemei, de nem maga az építmény, ami magában foglalja azt a közeget is, amiben a műemlékek megjelennek. Ha nem akarjuk, hogy a műemlékek legjobb esetben is múzeális tárgyakká degradálódjanak, akkor legalább olyan figyelmet kell fordítani arra a települési szövetekre is, amelyek az egyes épületeknek értelmet ad. Végül is összességükben rejlik, nyilvánul meg vagy torzul el adott esetben a hely szelleme, amit elődeink alkotó módon formálhattak generációról generációra. Elhez az újra nem termelhető hatalmas tőkéhez tartozik a település alaprajza, a telkek rendszere, a beépítési kultúra az építési vonalak sokszor már megfejtethetetlen szabálytalanságai, az építészeti megoldásokban teteszt öltő lépték, arány, ritmus és tagoltság, amelyek mind a történelem egy-egy darabját őrzik. Földbe és térbe írt történelemről van szó, amit csak alkotó módon szabadna továbbírni — és aki torzít, pusztít és rombol, az nem kevésbé bűnös, mint az, aki mondjuk szándékosan felgyújtja a nemzet levéltárát.

Mahatma Gandhi javasolta, hogy aki kivág egy fát, az legalább három ültessen a helyére. De aki egy település identitását pusztítja, az mivel pótolhatná? A fák megújratemmelhető javaknak tekinthetők, de a tönkretett települések már aligha. Nem kellene-e bevezetnünk egy olyan szigorúbb bírságot, amelyik a település elhanyagolt értékeinek megújítására szolgáló pénzügyi alap javára írható? Ha létezne nálunk egy komoly építésszervezet, mint ahogy a szóban példaképpül tekintett nyugateurópai országok majd mindegyikében létezik, ez az építésszervezet a helyi városvédő mozgalmakkal karöltve sokat tehetne a meg nem újítható környezeti javak pusztulása ellen, vagy legalább a pusztítás kompenzációjáért. Nem csak az építési engedély megszegéséért, hanem a felelősen engedélyezésért is lehet bírságot kiszabni — még akkor is, ha az építési hatóság a vétkes. Egy ilyen építésszervezetnek nem hatósági szervként, hanem társadalmi szervként kellene működnie. Amikor még egy évvel ezelőtt az önkormányzati és hatósági rendszer újjászervezéséről folyt a vita, többen javasoltuk, hogy a hatóságnak csak az építési engedély elutasításához legyen joga és az elfogadást csak egy ilyen típusú társadalmi szervezet kezdeményezhesse — a kifogások kötelező átvezetése mellett. Vagy milyen okos dolog lenne átvenni több európai ország gyakorlatát „az

Pöcs Péter plakátkiállítását láthattuk a JAMK kiállítási termében

folytatás az 5. oldalról

év legcsúnyább háza" kétes kitüntetésének alapítására.

A mai privatizációs lázban minden önkormányzat igyekszik szabadulni fölöslegesnek vélt terheitől. Attól a teheről azonban egyik sem szabadulhat, ami a települési környezet értékeivel szembeni felelősségben ölt testet. Félő, hogy a potom áron saját tulajdonú lakáshoz jutók jelentős része nem is sejtí, hogy a fenntartás és majd a felújítás meghaladhatja az erejét. Ezzel robbanásszerű javulás érheti azokat a volt tanácsi kezeltű bérházakat, amelyek a település legértékesebb részeinek épületállományát képezik. Sajnos nálunk nem akarják ismerni azokat a lakásfenntartási szövetkezeteket, amelyeknek az IKV-k torz változatai csupán, de amelyek nélkül az európai városok lakásgazdálkodási rendszere elképzelhetetlen.

Tudom, hogy ma az önkormányzatok a túlélésért küzdenek; mégis, a privatizált lakások felújításához szükséges szervezetek kialakításában a tulajdonosokat nem kellene magukra hagyni. A testvérvárosi kapcsolatokat fel lehetne használni ilyen jellegű tapasztalatok beszerzésére is. Az önkormányzatok feladatai nem merülhetnek ki a törvényben előírt kötelező feladatok ellátásában. Az önként felvállalható feladatok közé pedig a pénzbe nem kerülő tanácsadást, kezdeményezést, segítségnyújtást is fel kell venni.

Talán ilyen eszközökkel csökkenteni lehetne a felelőtlen kontárok számát.

Mi megszoktuk az elmúlt évtizedekben, hogy a települések lakosai passzív elviselei csupán a településfejlesztési folyamatoknak: a társadalmi részvétel nyugatit importált ideája nem verhetett gyökeret, a metodikában kötelezően előírt lakossági egyeztetés pedig legtöbbször éppoly formális, értelmetlen, utólagosan szentesített aktus volt, mint minden áldemokratikus rendezvény. Pedig a település identitásának hordozói nem csupán az épített környezet, hanem azok is, akik benne élnek. Ezért egy organikus városfejlesztési politikának fel kell vállalnia a települési társadalmat is. Ha ez a társadalom nem partner az épített környezet kultúrájának megővésében és alkotó továbbfejlesztésében, minden jószándékú törekvés és áldozat olyan lesz, mint a lyukas tömlő: akármennyi bort is töltenek bele, mindig kifolyik. Meg nem értem kockázatit azt az állítást is, hogy az előbbi szóhasználatnál élve a lakosság maga is a pótolhatatlan, újra

nem termelhető tőke kategóriájába tartozik. A társadalom ugyanis emberekből, vagyis személyekből áll: a személy pedig pótolhatatlan, megismételhetetlen, egyszeri jelenség. Nem csak szubjektíve az, hanem a közösség számára is. Aki az emberben csak statisztikai adatot, társadalmi típust lát, az elfelejti az ártól, hogy a személy magasabb rendű a fajnál, az osztálynál és a csoportnál. Mindezt azért érdemes újragondolni, mert a személyiség eddig ki nem aknázott, mellőzött energiaforrást képvisel, ami egymás megsegítésére és a környezet humanizálására is fordítható. Hiába szeretnénk megővni egy utcasort, ha lakói elesettek és az, amit mi értéken tekintünk, számukra egy leértékelt élet szimbóluma csupán. Szeretnénk utalni egy olyan világméretű mozgalomra, az emberi környezet megújulását magán az emberen, pontosabban: az emberi személy rejtett értékeinek közkinccsé tételén kezdő.

Az u.n. „barter közösség”-ekről van szó. Különösen régi városrészekben, ahol sok a munkanélküli, a kishagydíjas és az elesett ember, sok helyen bevezették a szolgáltatások közösségi léptékű közvetlen cseréjét. A folyamat azonnal kezdődik, hogy az ember egy papíros egyik oldalára felírja azokat a szolgáltatásokat, amelyekre szüksége van, a másikra pedig azokat, amelyeket ő — hajlamai és képességei alapján — a legszívesebben tudna másoknak nyújtani. Mindkét szolgáltatás — sort a kereskedelmi forgalmonak megfelelő értékben beárazzák: ezt hívják „zöld dollár”-nak. Ezután a papírokat egy computerben

összesítik és személyenként egyenleget fektetnek fel. Innentől kezdve megindulhat a szolgáltatások cseréje anélkül, hogy bárkinek egy árva cent lenne a zsebében. Egy néhány ezer főből álló közösség már működőképes lehet és a szolgáltatásokat az árak cseréjével is kiegészítheti. A részvétel önkéntes és nem függ attól, hogy valaki dolgozik-e egyébként, nyugdíjas, vagy munkanélküli. A barter jellegű cserézőletke során mindenki több tucat másik emberrel kerül kapcsolatba, amiben mindenki azt teszi, ami számára egyébként is kelleme, amit szívesen csinál. Ahol ez a típusú közösség már hosszabb ideje működik, megfigyelhető, hogy a közösség élővé válik, a lakóhelyi kötődés és a környezet megbecsülése növekszik és az emberek nem csak érdekeltek válnak települési kultúrájuk megőrzésében, hanem erre a közösség erejénél fogva képessé is válnak.

A barter közösségek létrejöttének segítése lehet szociálpolitikai feladat is. De számos egyéb olyan önként vállalt feladat is adódik, ami a települések identitásának megőrzését elősegítheti. Elképesztő például, hogy mennyire nincs publicitása nálunk a hagyományos lakókörnyezeti kultúrák értékeinek és azoknak az egyszerű módszereknek, amelyekkel a pusztulás folyamata megállítható. Én jómagam néhány éve könyvsorozatot próbáltam útjára indítani és témában, de hiába készült el az első néhány könyv, sponsor, kiadó nem akadt. A Magyar Építőművészek c. lap felvállalta, hogy 5 egymást követő számban ismeretetőt közöl a meg nem jelent kötetekről „requiem egy könyvsorozatért” alcímen.

Elismorított, ha az ember elnézi a legmagasabb nyomdatechnikai színvonalon kidobott szennyirodalom tengerét és a tulajdárókban és az utcai árusok standján. Mindehhez van pénz, de ahhoz, hogy a saját nemzeti értékeinket bemutatassuk azoknak, akiket elsősorban tartozik, arra nincs és elkieserítő, hogy a határ túloldalán már az első osztrák faluban is milyen prospektusokat, színes kiadványokat, településtörténeti füzeteket kap az ember.

Mert ők már régen rájöttek, hogy az építési települési táj a tradicionális lakóhelyi kultúra a helyi hagyományok nem csak értéket, hanem egy olyan természetes tőkét is képviselnek, aminek jövelemzősége meghaladhatja a legsikeresebb vállalkozásokét is. Ahogy tőkének kell tekintünk a kémföldet tőkét és vele az oktatást a legjövődelműbb tevékenységnek, úgy tőkének kell tekintünk települési kultúránkat is és vele mindazt a tevékenységet, ami e kultúra megőrzésére és fejlesztésére irányul, a legjobb tőkebefektetésnek. Ezért veszedelmes az a tendencia, amelyik a rövidtávú anyagi haszon oltárán feláldozza a települések legértékesebb lelkéit és épületeit. Pedig nem meléző bezonyítani, hogy a helyi környezetkultúra identitásának fokozására fordított beruházás legalább olyan gyorsan megtérül, ha ugyan nem hamarabb mint hagyományos értelemben vett termelői vagy kereskedelmi célú beruházások. Csak a szemléletünk kellene a talpára állítani.

Az ideai nemzetközi építészeti sereg-szemle Velencében nem hozott formális sikert a magyaroknak. A világsztárokból álló zsűri a legmagasabb elismeréssel nyilatkozott a magyar építészeti színvonaláról, de arra a kérdésre, hogy akkor miért nem adtak díjat, azt válaszolták, hogy azért, mert ez az építészet túlságosan nacionalista. Érdemes ezen egy kicsit elgondolkodni. Senki sem akad fenn azon, hogy a német falvakról messziről írja, hogy német. Hogy a provance-i települések megőrizték sajátos környezetkultúrájukat és atmoszférájukat. Hogy a holland városkákat nem lehet összehasonlítani egyetlen más európai települési tájjal sem. De mivé váltak a magyar falvak, elsősorban azok, amelyek élvezhetők a 60-as évek eurófikus fellendülésének gyümölcseit és ahol a régi parasztházak szinte nyomtalanul eltűntek és a helyüket újgazdag paloták foglalták el? Van-e identitásuk ezeknek a jobb módú településeknek? Könnyű a németeknek, a franciáknak vagy a hollandoknak, akik nem élték át annak a nemzet- és lélekölő, idegen hatalom-

nak az uralmát, amitől sorsunk mindenkit nem óvott meg és képesek voltak saját feladatokat megőrzésükre és továbbfejlesztésére. Miért csodálkozik most Európa rosszállóan hogy a magyarok keresik saját identitásukat? Miért minősül nacionalizmusnak az, hogy egy nemzet saját romjain ismét megkísérelje megtalálni önmagát? Hiszen a nacionalizmus lényege az, hogy saját értékeit egy másik nemzet rovására próbálja érvényesíteni. Ez pedig még a magyar organikus építészetről sem mondható el. Annál kevésbé, mert az organikus építészet nem merül ki Makovecz Imre templomaiban vagy templomi hangulatot árasztó közösségi házaival. Az organikus építészet mindenezt előt az jelenti, hogy az épített környezet törés, erőszak, brutalitás nélkül, a történetileg kialakult térbeni rend szerves folytatásaként fejlődik. Vagyis annak a tőkének ápolásával és gyarapításával, amit pótolhatatlannak és személyesnek kell ítélnünk. Az Európához való felzárkózás nem internacionalizmust jelent, hanem azt, hogy képesek vagyunk a meglévőőt nemesíteni. Mert Konrád György szép szavaival élve mindig az újnak kell magát igazolni és nem a réginek.

Schumacher azóta szállóigévé vált könyvcíme, „a kicsi szép”, arra utal, hogy az organikus városfejlesztésnek előszeretettel kell keresnie egyrészt a kisleptéki, additív építkezési lehetőségeket, másrészt fokozott figyelemmel kell fordulnia a részletek felé. Mind a két követelmény homlokegyenest az ellenkezőjének annak, amire az elmúlt évtizedekben kényszerültünk. Ez a szemlélet nem az új, a változás és a fejlődés ellen van, csupán ta-

gadja azt, hogy átmeneti állapotok léteznek — vagy ha mégis, akkor csak átmeneti állapotok vannak. Semmit nem hanyagolhatunk el csak azért, mert majd egyszer megváltoznak a körülmények. Az ezredvég európai környezetkultúrája a legkülönbözőbb korszakokból származó és egymástól alapvetően eltérő környezeti kategóriák békés egymás mellett élésére épül- és nem arra a pusztító és egyébként is kétes jövőképre, aminek árnyékában minden, ami van, halálra van ítéelve. Szerecségre építési tilalmakkal már nem süjtathatunk többé összefüggő városrészeket, mert megbízhatatlan. Fogadjuk el azt, ami még hosszabb ideig fennmarad és próbáljuk meg építeni, nemesíteni, mintha az örökkévalóságnak csinálnánk. Mert akik ezekben az épületekben laknak, azok számára az örökkévalóság a saját életük, amiből talán már nincs is sok hátra.

Befejezésül megismertem Schumacher szavait:

„ha ásványi tüzelőanyagainkat elpazaroljuk, ezzel a civilizáció létét fenyegetjük; de ha elpazaroljuk azt a tőkét, amit a bennünk körülvevő élő természet jelent, ezzel magát az életet fenyegetjük”. Fordítsuk le magunknak e fontos figyelmeztetést a magunk szakmai nyelvére: ha településeinket elhanyagoljuk, avval a környezetünk épségét veszélyeztetjük; de ha elpazaroljuk azt a szellemi tőkét, amit a történelmi és térbeli fejlődés folyamatossága képvisel, ezzel magát a mindig személyes életet, a település személyiségét sodorjuk veszélybe.

Dr. Meggyesi Tamás

bajai arcképesarnok

TELCS EDE

(1872 - 1948)

Apja nagyapja Teltsch Áron, a morvaországi Nikolsburgból vándorolt be Magyarországra. Teltsch városkából származott. Sirkőfeliratok vésésével, emlémlák készítésével, címfestéssel foglalkozott. Pápára került. Ott, vagy a mellette lévő Bödögén vette feleségül Haas Teréziát. Nagyapja fiatalon meghalt. Sok gyermekét nagyapja nevelte fel, aki fzes dunántúli magyarsággal beszélt, szép kék szemű öregasszony volt. Tülféle a 100 esztendőit, 115 éves korában hunyt el. Unokája — akadémiai szobrász-növendékként — 1892-ben Baján még lerajzolhatta.

Anyai nagyapja Wollner Adolf, gazdag, később elszegényedett bajai gabonakereskedő, nagyanyja a korán elhunyt Peltzer Beti volt. Lányuk — a művész édesanyja — Netti (Anna), 1846-ban Bonyhádon született.

Édesapja Teltsch Mór, Pápán látta meg a napvilágot 1842-ben. (82 éves korában, balesetből szerzett tüdőgyulladásban halt meg.) A cipészestéri foglalkozást űzte. Gyermekszereit, jóhumorú, mesélőkedvű, közkedvelt ember volt. 1870. február 15-én Baján, feleségül vette Wollner Annát.

Édesanyja szorgalmas, szelíd természetű, zenét szerető asszony volt, 94 évet ért meg. Fiatal korában nagyon szép lehetett, későn őszült. Kohanista származására nagyon büszke volt. (Apja ugyanis a Cöhen-nemzetiségből (a héber Kohén (pap) szóból eredő név) származott, akik Áronnak, Mózes testvérének, a zsidók első felszentelt főpapjának leszármazottai voltak. Így Mózes Telcs édesanyjának nagybácsija volt.)

Első gyermekük Ármin, 1870-ben született. Az utolsó 1891-ben, akit Arnold néven anyakönyveztek, de az András nevet használta. Az elsőszülött fiú után lányt

vártak. Helyette megszületett második fiúgyermekként TELCS EDE, 1872. május 12-én Baján, a Lámpa utca 1 szám alatti házban. Szüleinek összesen 12 gyermeke volt. Közülük négy, még kicsi korában meghalt. A nyolcat sorrendben Ármin, Edét, Bertát, Ilonát, Gézát, Karolint, Félixet és Andrást felnevelték.

Szülei Bajáról egy nagyobb városba, Szabadkára költöztek. Gyermekek és ifjúkori élményeinek nagy része ehhez a városhoz kötődött. Itt járt óvodába hároméves korától a kis Édi, ahogyan a családban nevezték. Bátyjához házitánót járt. Odault melléjük, megtanult írni és olvasni. Unszolta apját, hogy írassa iskolába, ahová már négy és fél éves korában felvették. Itt sokat unatkozott. Kfnlódott is, mert a német nyelvtant németül kellett bemagolni, és számtanból sokszor pofonnal honorálták feleletét. Szelíd természetű, csak alkalmilag verekedős és iskolakerülő gyermek volt. Már ekkor megmutatta erős rajzkészségét és a gyenge számitant.

Nyolc és fél éves korában gimnazista lett Szabadkán. Kezdetben jól tanult. Két hónapos betegsége miatt lemaradt, és a hiányokat pótolni nem tudta, tiszta elégséggel végezte el az első osztályt. Rossz diák lett belőle, mert nem volt szorgalmas. Átcsúszott a másodikon is. Miután latinból pótvizsgát tett. A tanulási jobban érdekelté a csatagolást, a sport, és a rajzolás. Már ekkor elhatározta, hogy festő lesz. Ezen szándéka nem találkozott rajztanárának véleményével. Negyedikés korában ki akarták csapni, egy karikatúrája miatt. Megúsztta megrovással, és osztályismétléssel, mivel algebrából megbukott. Ismétlőként már jobb dolga volt a gimnáziumban, szabadidejében kedvére rajzolta, faraghatott. Eljárhatott Sauer

Károlyhoz, a kalandos előéletű helyi piktorhoz festéket törni, titkokat ellesni, művészetekről hallani. Ez a festő volt az első „művész”, akivel találkozott. Új rajztanára az iskolában, rajzolókétségének fitogtatása miatt megbuktatta rajzból, de nem tudták lebeszélni pályaválasztási elszántságáról. Mint rendesen, számtanból elégtelenre állt és mindenből elégségesre. Csupán történelemből adott kedvenc tanára jelest, aki segítője is lett az iskolában. Miután megígérte, hogy nem tanul tovább, rajzból „jót” kapott. Talán azért, hogy esetleges művészi pályája előtt a rajzból elégtelen ne legyen akadály... Számtan tanára — Kosztolányi Dezső költő édesapja — is átengedte az osztályvizsgán.

A négy gimnázium elvégzése után apja Budapestre vitte Maász Kálmánhoz szobrászinasnak, aki egy sírköelárusító telepen volt eladó. Nála házimunkát végzett és márványfaragásról állmunkozott. Járt Vasadi Ferenc iparrajziskolájába, ahová az épület-szobrász-tanulók jártak. Maászt azonban 15 évesen elhagyta, mert semmit sem tanult tőle és unokanővérehez költözött. Megpróbálkozott azzal, hogy Ströbl Alajosnál, az akkor legkiválóbb szobrásznál tanuljon. Rajzai tetszettek is a mesterek, de amikor megtudta, hogy zsidó, mégsem vette fel. Elkeseredett és hazament Szabadkára.

Egy ottani gipszöntő rábeszélte, hogy Bécsben tanuljon. 1888-ban hajóval Bécsbe ment. Ott gipszöntő állást kapott és bekerült Edmund von Hoffmann szobrász műtermébe, aki elismerte tehetségét. Tanította, első igazi mestere volt. Hoffmann szerette a magyarokat, de a zsidókat nem. Ezért sok vitája volt vele, mert ahogyan magát jellemezte akkor: „... aktív zsidó és szenvedélyesen magyar voltam.”

Bécsben takarékosan és nélkülözve élt. Az akadémiai felvételt jelentkezett Edmund Hellmerről, aki felvette a 16 éves fiút, és legjobb tanítványa lett. A létfenntartáshoz szükséges pénz azonban meg kellett keresnie.

Apja időközben tönkrement. Előmenetele jól alakult, egyik szegedi nagybátyja is segítette. Ugyanakkor édesanyjának jó viszonyok között Bécsben élő nagynénije támogatását nem kérte. Kétévi tanulás után hazament szüleihez, ott értesült arról, hogy az akadémiaólt 90 forintos ösztöndíjat kapott. 1890. január elején utazott vissza Bécsbe. Szeme kezdett jobban kinyílni, látkörébe kitágulni. Összebarátkozott festőkkel — néhány tájképet is festett —, művészek, írók barátságát szerezte meg. Olvasott, járt múzeumokba, kiállító-sokra, színházba és operába. Vívott és

úszott. Negyedéves korában egy budapesti szabadkőműves-páholy havi 50 forintos támogatást biztosított számára. Így gondatlanulbb élehetett. Ezt írta magáról: „... s így lassacskán belétem, a kisvirág vadocéból, szobatiszta, sőt szalonképes művésznövendék lett.” Tanulmányaiiban jól haladt, negyedik akadémistaként elnyerte az akadémia Füger aranyérmét, és befejezte Hellmerner tanulmányait.

Caspar Clemens von Zumbusch akadémiakusánál, a bécsi szobrászok fejedelme mesteriskolájában tanult tovább. Budapesten előbb meglátogatta támogatóját, aki megígérte, hogy még három évig biztosítja páholya havi 50 forintos támogatását. Aztán hazament Szabadkára a húszéves művészjelölt. Ott négy év nélkülözés és nevelő munkája után három hónapig végre pihenhetett.

Bécsben elsősévesként nyert Ednard Teltsch a mesteriskola 300 forintos legnagyobb díját, a „Die zwei Durstigen” című mitológiai szoborsoporjával. Mesterének biztatására ezt beküldte az 1893. évi bécsi nemzetközi kiállításra, majd Antwerpenbe is, ahol ezüstérmét nyert vele. Ugyanezen alkotásával — „A két bornemissza” címet adva a műnek — Budapeten, a Magyar Képzőművészek Társulatának 1893/94. évi tárlatán debütált, majd nagyméretű „Góliát” című szobra is megjelent az 1894/95. évi tárlaton. Művészi karrierje itthon ezzel elkezdődött. A négyéves akadémia és a hároméves mesteriskola sikeres elvégzése után befejezte bécsi tanulmányait. Hétféves világvárosi tartózkodása alatt európai műveltségű művész lett.

Budapeten akart letelepíteni a 23 éves művész, ehhez ajánlóleveleket is kapott Stróblhoz és Zala Györgyöz. Az volt a terve, hogy összepórolt 500 forintjából előbb olaszországi körutat tesz. Pénzét azonban családi okból húgának adta. Megmaradt 50 forintjával csak Velencébe juthatott el. Itt nagy élményeket szerzett, de pénze elfogyott, és gyalog kellett hazaindulnia. Szerencsésjére kocsival és vonattal díjtalanul eljuthatott Ausztriába, ahol egy pesti egyetemi tanár pártfogásába vette és hazautazhatott.

A Stróblnál szerzett régi tapasztalatai miatt Zala György epreskerti műtermében jelentkezett Hellmer ajánlólevelével. Zala rögtön megbízta munkáival. Rövid idő múlva — 1895. október 1-én — bevonult „önkéntesi éveit” leszojgálni az 1-es gyalogezredhez. Közben a milléneumi kiállításon szerepelt művei közül a „Két bornemisszát” 600 forintért megvette Ferenc József király, akit személyesen is találkozhatót. Az állam pedig „Góliát” szobrát vásárolta meg 800 forintért. A ka-

tonai kiképzéssel járó szokatlan fegyelmet és a gyakorlatozásokat jól tűrte. A tiszti képzés sem jelentett számára nehézséget. Tartalékos hadapródjelölt őrmesterként szerelt le.

Amikor önkéntesi éveit letelték, igyekezett a maga lábára állni. Zalától is megvált, önállósította magát. A milléneumi kiállításon kapott vételárakból műtermet bérelhetett a Munkácsy utca 14 számú házban. Megkezdhette önálló szobrászi működését, elindult a művészi karrier útján. Nehéz dolga volt, mert akkortájt Fadrusz János, Stróbl Ajajos és Zala György szobrászművészek triumvirátusa mellett kellett az élvonalba törnie.

Két évvel a tiszti iskolába befejezése után bevonult nyári kététhnapos gyakorlatra, gyermekora városába, a szabadkai 6-os honvédegyalozredhez osztották be. Így gyakran találkozott szüleivel és testvéreivel. Ezek a bevonulások később megismétlődtek, de szívesen vette, pihenőnek, képeslőoladásnak tartotta az ekkorra már előlépő tartalékos hadnagy.

Egy önkéntestársa révén megismerkedett annak húgával, Gerőfi Annával, egy téglagyáros igazgatókányával. Az első látásra megérezte, hogy ő lesz asszonya. 1900 tavaszán összeházasodtak. Lakásuk a Szondy utca 80 szám alatt volt. Első gyermekük Sári 1901-ben, a második Máté 1902-ben, a harmadik Pál 1903-ban született. Felesége állapota egyre romlott, 1910. február 10-én meghalt. Egy időre dolgozni nem tudott, gyermekeivel sem törődött. Tanítvány, Mansfeld Nóra átvette gondozásukat, ő pedig egy Drezda melletti szanatóriumban pihente ki a tragédiát. Első felesége betegégyén felvette Nóra nevét, akit utódlának, gyermekei második anyjának szánt halála után. Nóra, aki egy tőzsdés lánya volt jól rajzolt és tanítványa lett. Felesége betegsége idején szeszivertlenül vette át a gyermeknevelést és a háztartás gondjait.

Telcs elfogadta a kialakult helyzetet és 1911. március 2-án feleségül is vette. Budára költözött, a Mészáros utca 34 számú házába, amelyet felesége hozományként hozott a házasságba. Két fiúgyermekük született. 1911-ben Péter, és 1914-ben Ádám.

Az első világháború kitörése a 42 éves művészt úgy nem érintette, hogy be kelljen vonulnia. Kimentele azonban munkakészségét csökkentette. 1917 végén meghalt, beteg lett, kórházba került. Kosztolányi Dezso már nekrológiát is megfogalmazta. A háború után kialakult helyzet arra kényszerítette, hogy visszavonuljon a művészeti élettől, majd hazáját is elhagyta.

1920-ban családjával együtt Hollandiába költözött. Ott egy barátja ezüstműves gyárának művészeti vezetője lett. Két év után hazajött, pedig hívták Angliába és felesége sem kívánkozott visszajönni. A honvagy hazahozta, de második feleségével viszonya megromlott, elköltözött, majd elvált tőle.

1924-ben megismerkedett egy özvegyasszonnyal, Glückstahl Irénnel és megszerrelte. Elhatározták, hogy összeházasodnak. Új műterme és lakása az Alkotás utca 41 szám alatt készült el, és 1924 szeptemberében házasságot kötöttek, Harmadszor kezdett új házasságot.

Teles Edét, jó fából faragták. Fizikailag nem érezte meg az öregedett hatványéves korát. Csak amikor kedvenc sportjához, a vívásához visszatért kondíciójának fenntartása érdekében, akkor kapott szívtárgulást, így felhagyott vele. Amikor Magyarország belépett a második világháborúba behúzódtott csigaházába. Keveset dolgozott, kedvesezett lett, és egészségi állapota is romlani kezdett. Személyét támadások is érték. Élete legszomorúbb időszak a nyilas uralom alatt volt. Felvettek arra a listára, amely az első kivételezettek tartalmazta Mentésítő iratot is kapott, lakásában maradtott, de szobrászkodni nem volt kedve, legfeljebb festgetett. Budapest ostroma előtt átköltöztek Pestre, felesége anyjának lakásába, amely egy ügynevezett svéd védett ház volt. Amikor a harcok befejeződtek visszaköltöztek Budára és helyreállították a műtermet. Egészségi állapota azonban nem javult. Nem tudta kiheverni a sárga csillagot, az ostrom izgalmait, és bizonytalan lett az új eszmék forgatagában. Mintázó fáját és az esetet is letette. 1948. július 19-én elhunyt.

Életében, amikor csak tehetett, sokat utazott. Jól ismerte Bécest, bejárta egész Olaszországot. Húsnál több alkalommal járt Itáliában. Két évig élt Hollandiában. Ismerte Franciaország és Németország múzeumait. „... találkoztam követem sok érdekes és kiváló emberrel és azokkal őszinte barátságot is kötöttem.” — írta naplójában. A tanítványok nagy csoportja vette körül. Tanította, támogatta a tehetségeseket, ezért ellenszolgáltatást sohasem fogadott el. A Magyar Iparművészeti Testület és az Alföldi Művészek Egyesülete elnöke, az Éremkedvelők Egyesületének alelnöke volt. Alapította, majd elnöke a „Céhbeliek” művész csoportnak. Ezen csoport 1934. évi kiállításán jelentkezett először festményeivel a nyilvánosság előtt. Sokokdali szobrászati tevékenységet folytatott.

fyelattás az 13. oldalról

Monumentális emléksobroai, a budapesti Vörösmarty szoborcsoport (Kallós Edével közös alkotása). A millenniumi emlékmű két királysobora: Szent László és III. Károly (ez utóbbit háborús sérülése miatt kicserélték), Alpár Ignác szobra a Vároligetben, továbbá Kecskeméten a Kossuth-szobor, Telepesen a Szilágyi Dezso emlékszobor, valamint Jászkisfőren a hósi emlékmű.

Számaltan hazai, külföldi és nemzetközi kiállításon vett részt. Így pl. 1899-ben Oroszországban egy osztrák-magyar kiállításon. Az 1900. évi párizsi világkiállítás kollektívával szerepelt, valamennyi figuráját megvették külföldi múzeumok. Az 1901. évi drezdai nemzetközi kiállítás szobrászati kis aranyérmét kapott. (A nagyot Rodin.) Ugyanebben az évben a turini nemzetközi iparművészeti kiállításon ezüstérmét nyert. Aranyérmét kapott „Kati néni” című szobraért a St. Luisban rendezett világkiállítás. Az 1906. évi milánói világkiállítás Beethoven szobrával aratott sikert. Az antwerpeni világkiállítás II. osztályú aranyérmét nyert. 1937-ben a párizsi világkiállítás plakettjével elnyerte a Grand Prix-t. 1940-ben a Múcsarnokban — a második magyarországi zsidótörvény idején — megrendezték gyűjteményes kiállítását, amelyen több mint 50 szobra és sok plakettje volt látható.

Sok pályázaton (Erzsébet, Kossuth-mauzóleum, Vörösmarty, Madách-emlékmű) vett részt és pályadíjakat nyert. A legtöbb energiáját az Erzsébet pályázatra pazarolta. „A házi szer” című terrakottaja az

1901. évi múcsarnoki tárlaton a 600 koronás Ráth-díjat nyerte. Az 1902. évi téli tárlaton „Tanulmányfő”, című alkotásával elnyerte a Múcsarnok kétezre koronás Röck Szilárd-díját. Az 1908/1909. évi téli tárlaton a sógornőjéről készített arcmással az állami nagy aranyérmét, az akkori legnagyobb művészi kitüntetést kapta, majd a Lipótvárosi Kaszinó díját.

Első munkái magyar típusú zsánerfigurák, életképek és portrék voltak. Architektónikus műveket, díszítősobrokat mintázott nagyobb középületekre. Azok plasztikai díszítésében is nagy szerepe volt. (Adria Biztosító, Gresham-palota, Gellért fürdő, Hitelbank-palota, Igazságügyi Palota, Széchenyi fürdő, Zeneakadémia.)

Szép síremlékeket készített pl. Munkácsy Mihályt, Barabás Miklóst, a Hubay-családot.

Az éremészt és plaktett művészet egész életén át foglalkozta. Úttörő szerepe volt a magyar éremművészet megeremésztésében, egész éremszemzedéket nevelt fel. Felsőrontra sem lehet számos plakettjének, éremjének címét, csupán néhány képmás emelek ki: Andrassy, Beöthy, Falk, Görgey, Sonnenthal, Popper, Puccini, Thaly, Trefort.

Megemlítem még szobrászati műveiből Kiss József és Prielle Kornélia mellszobraikat, a „Megyünk Hollandiába” című művét, az „Aranyborjú” elnevezésű márványcsoportját, „Bálvány” című buddhaszobrát, a „Toronyépítő”, című művét. Hatnyűdala volt az Assisi Szent Ferencről készült galambot simogató szobra, amellyel az emberszerietre, az emberi

méltóság tisztelgésére figyelmeztetett.

Telcs Ede egyik legkiválóbb szobrászművésznünk, kiváló szakmai tudású és formaérzékű művész volt. Művészte kor neves versenytársai fölé emelte. Kár, hogy nem tudott még több, tehetségéhez méltó feladatot megoldani. 1947-ben élete mérlegelőt ezt írta naplójába: „En egész munkásságomban csak meggyőződésem szavára hallgattam, nem törekedtem váratlan újszerűségekre, ezért — tudom —, hogy munkáimat manapság sokan érdektelennek, problémamentesnek tartják. Mégis remélem, hogy száz év múlva, vagy talán még később, ha a mai idők művészte már áttekinthető képet fog nyújtani, ha a pillanat divatja és sikere feledésbe merül, néhány munkám elnyeri majd megérdemelt helyét a XX. század művészettörténetében és hírt fog adni a kései utódoknak arról, hogy életem és művészetem voltam.”

Telcs Ede Budapest ostroma után megmaradt szobraikat, plakettjeit, festményeit, fényképeit és egyéb dokumentumait még életében szülővárosának ajándékozta. Hagyatékát a Türr István Múzeum őrzi, ebből 1948-ban kiállításit rendeztek. Szülőházát a város 1948-ban emléktáblával jelölte meg. Azt az utcát, ahol születésű volt, 1958-ban róla nevezték el. Ugyanebben az évben a múzeumban rendezték meg emlékkiállítását Baján, és 1963-ban Budapesten a Nemzeti Galériában. Hővelyk Matyit, a mesebeli kis legényt, árvalányhajas kalapal, hétmérföldes csizmában ábrázolta. Másolata Baján, a Kölcsey utcában áll.

Bánáti Tibor

RÉGI MESTERSÉGEK

A CUKORKAKÉSZÍTŐ

A mai gyerek beamegy valamelyik kereskedelmi egységbe, s a gondólóról leemel egy nylon- vagy celofánzacskóba zárt — többnyire belül is csomagolt — cukorkát, s a pénztárnál viszonylag magas árat fizet. Mit tudja ő, milyen volt belépni egy kis szatócsboltba, ahol a füstölt szalonna és a hagymás pácolt hal, meg a friss kenyér illata keveredett a petróleum, kocsikenőcs és az olajos padló szagával. Az ajtó nyitásokor megszólalt a csengő, hangjára a hátsó helyiségből elkjött a boltosbácsi, aki kis lapátkával mérte ki papírzacskóba, fillérekért a kiválasztott cukorkát az egymáson fekvő hasábalakú

üvegekbe. Mindegyik üvegben más formájú, más színű és más ízű cukor volt: citrom, málna, ibolya, kerek, gömbölyű, stb. Ezekben kívül ott voltak a nemzetiszínű, vagy barna hosszabb-rövidebb rudak. Igaz, sokszor összeragadtak a zsebbegyűrt zacskóban, a papírt is úgy kellett lefejtetni róluk, de sokkal több élményt nyújtott birtoklásuk, szopogatásuk, mint a mai zacskók leemelése a polcrol.

Ezeket a hajdani cukorkákat néhány gyár mellett százegynéhány cukorkakészítő állította elő. Ilyen volt Baján a Risztics család. A cégalapító apa a múlt század kezdetétől mint fiatal gyerek került Szerbiából Pancsovára egy törökmezőkészfőzőhöz, itt tanulta ki a szakmát. Innét Mohácsra

költözött, megnősült, mert abban az időben az iparos embernek kellett a család láttára, a segítség, egy asszony, aki nemcsak főz, mos, takarít, gyereket nevel, hanem az üzleti életből is kivesszi a részét.

Kocsit, lovat vásárolt, és búcsúkra, vásárookra járt a törökmezérelt, mákoscsokorra, nagy cikk volt az valószínű a „birkaucskorra” együtt. Ma már ezt nem ismerjük, rúd alakba készült különböző ízekben, aztán ollóval vették darabokra, s olyanféle formájúra látt, mint a sulyomnak, amit „birkanak” is neveznek, mert bikafejhez hasonlított. Ehhez járult a diós cukor, ezek voltak a kelendők.

1895-ben költözött a család Bajára. Előbb a Deszkás utcában laktak, de 1896-ban egy árvíz kiontotta őket, az után a Berényi Dániel, ma Martinovics utcában vettek házat, a gimnázium mögött. Az öt gyerek segített a műhelyben, csak az egyik

frü, Miklós tanult, s lett banktisztviselő, végül mégis rámaradt a műhely. De addig történt egy és más. A gimnázium bővítése miatt házuak megvásárolták, de helyette mindjárt tudtak másikat venni. Mikor pedig Juray doktor meghalt, az ő házáét vették meg, sőt, emeletet is húztak rá (ma ez a Csemege).

Korábban mellette egy kis fabódében árusítottak, ahogy azt a fénykép is megörökítette (Bárd János gyűjteményéből). A műhelyt igyekeztek modernizálni, gépesíteni, hogy az igényeket kielégíthessék. Nagy volt a konkurencia harc, fillérekre ment, és a minőségre. A Risztics cég állta a harcot, és csak az államosítás miatt szűnt meg az üzem, ill. a megmaradt felszereléssel kisebb mennyiséget tudtak előállítani, már az Engels utcai házban.

Egy mesterség munkafolyamatát, mesterségbeli tudásanyagát egy rövid írásban bemutatni aligha lehet, ezért csak a főbb adatokra szorítkozhatunk. Amikor virágzó az üzlet, hetenként négy nap dolgoztak, a piaci és az ünnepnap nem. Hajnalban indult a munka, hogy a napi 3—5 mázsa cukrot feldolgozhatssák. Az egyik helyiségben álltak a kazánok, ahol 25 kilós kistályecukrot főztek föl egyszerre megfelelő mennyiségű vízzel. Ha felfőtt, átöntötték egy másik üstbe, mely lecsukható volt, és egy vákumpéig kiszívta a vízgőzt belőle. Ez után vitték át a másik helyiségbe, és a forró cukrot kiöntötték a parafinolajjal bekenet márvány asztalra. Szarvasbőr kesztyűben dolgoztak, évente 5—6 párat elnyűtek. Széles késsel emelgették a szélét a márványasztalon, mint a tészát, hogy

egyetlenesen hűljön. Mikor félig kihűlt, átették az u.n. melegítő asztalra, amit alulról melegítettek, és egy erősen parafinozott telénbörbe csavarták a cukormasszát és ollóval leszabták egy darabot és beletették a hengerbe. A cukorkát ugyanis két henger között formázták. A vas magon néhány milliméter vastagságú sárgarézt réteg volt, ebbe belevésve sűrű egymásmellé a cukorforma. A két forgó henger között átnyomódott a massa a márvány asztalra, egy ventilátor fújta rá a levegőt, hogy jobban hűljön, s akkor a cukorkákról lepattant az a vékony réteg is ami eddig összetartotta. Persze előzőleg a kívánt faszomat és színezőt is belekeverték. Ezek drága festékek voltak, egészségre ártalmatlanok, kivéve a zöldséget. Azért az sárgából és kékből keverték ki. Ha véletlenül gőz keletkezett a műhelyben, az lecsapódott, és akkor ragadt a cukor, nem lehetett dolgozni vele. Ezért is végeztek a főzést külön kamrában.

Hét-nyolc fajta cukrot készítettek, ezek fize, színre, formára különböztek, ezenkívül voltak a rúdcukrok. Ezek készítése bonyolultabb volt. Mikor kiöntötték a cukrot. Elkezdtek csapkodni, kampókra dobálni, hűződni, (valahogy úgy, mint a rétestésztát) míg az kivilágosodott, habos lett. Addig kellett csinálni, míg a cukor könnyűvé vált (nagy fizikai erő kellett a 25 kilós massa dobálásához). Akkor került a melegítőasztalra, a telénbörbe, ott hengergették, aztán kezdték húzni a végét, több kézen át, egyre vékonyabb lett, végül 2 m hosszú rudakat tettek a márványra, ezek már ceruzavastagságúak voltak, aztán ollóval pattintották el a megfelelő hosszúsá-

gúra. Még a „gyöttrésor” tették bele a színézést, kedvelt volt a nemzetiszín. A hosszúságot egy nádszállal mérték ki.

Ebben is volt vanília, málna, ánizs stb ízekben.

Mikor még nagy üzembem ment, készítették töltött cukrot is, méz, töltött málna, töltött narancs. Akkor a családtagok mellett két alkalmazottjuk is volt.

A kész árút egyrészt piaci árusok vitték el, másrészt kiskereskedők, de magánosan is vásárolták kisebb-nagyobb tételben. Több Bajáról elszármazott család rendszeresen rendelt postán is néhány kiló cukorkát.

A sláger cikk volt a halacska, citrom és málna ízben készültek, hal formájú cukrok voltak. Ennek is megvolt a henger.

A hengereket Németországból szereztek, de voltak Pesten is vésnökök, akik elkészítették.

A „kemény áru” — ez volt a cukorka — az államosítás után már nem adtak ki engedélyt, akik még voltak, azok dolgoztak, s lassan kiöregedtek, új embereket nem tanítottak már. Így volt Risztics Miklós is, alkalmanként dolgoztak, búcsúkra, vásárokra készítettek cukrot, ilyenkor régi munkatársakat hívott segítségül. De ez egyre nehezebben ment, végül úgy határozott, hogy igazán jutányos áron átengedi a berendezést a bajai múzeumnak. Egy kihalóban lévő mesterség emlékeit akarta megmenteni. A tárgyak megmaradtak, de a szakmai tapasztalatok, mesterségbeli tudás az idős mesterekkel együtt sirba szállt.

Solymos Éde

TEPLOM MEGÁLDÁS

Városunk számára is jelentős esemény volt az elmúlt hét végén a felújított Belvárosi Római Katolikus Templom megáldása. Keresztény szemmel nézve egy templom újult meg, egy bajai honpolgár szemével pedig ismét egy műemlékkel több, amely új formájával szébb teszi városunk arculatát.

Mindannyiunk előtt ismeretes, hogy pár évvel ezelőtt mennyire leromlott állapotban volt.

Aki egy kicsit is szívén viseli városunk középületeinek sorsát, érezhette, hogy mennyire szükség volt erre a felújításra. Templomunk 1765-ben épült barokk

stílusban. 1783-ban átalakították.

Védőszentjei: Szent Péter és Szent Pál apostolok.

1840 május 01-én tűzvész pusztított a városban, melynek során a templom is leégett. Hamarosan helyreállították, de az I. világháborúban ismét súlyos károkat szenvedett.

1921—25. között épült újjá jelenlegi formájában, majd valamivel később 1939-ben a templom neves festője, Éber Sándor végezte a templom belső kifestését.

Hála Istennek, a II. világháború nem ejtett benne kárt, de az idő vasfoga azért rajtahagyta nyomaint.

Kiseb munkálatokat végeztek rajta a háború után is.

Idé tartozik például egy külső festés, amely — érdekes módon — rózsaszínre varázsolta ezt a szép épületet.

1983-ban új plébánost kapott a Belvárosi Egyházközség, Szentgyörgyi József

prepost úr személyében. Ő is egyike volt azoknak, akik érezték, hogy ezen változtatni kellene.

A Rókus-kápolna rendbehozatala után hozzálatott a templom felújításához. A hívek áldozatos adományai mellett külföldi támogatással sikerült kicserélni a toronysisakot, és mostani a teljes külső restaurálást elvégezni.

A felújított templomot, a Szent Flórián kápolnával együtt, Dr. Dankó László kalocsai érsek áldotta meg november 17-én a pápalátogatás emlékére.

A templom megáldása ne csak a katolikusoknak, ne csak a belvárosi egyházközségnek, hanem az egész városunknak is jelentese egy megújulás kezdetének lehetőségét.

Baja, 1991. november 19.

Faa Béla
Káplán

LAWRENCE EZREDES ÉS MAGYAR ELLENFELEI

IV. BEFEJEZŐ RÉSZ

Lawrence magyar ellenfeleit a török kormány segélykérése szólítja a sivatagi arabná. 1916 novemberében Enver pasa, hadügyminiszter, közvetlenül gróf Tisza Istvántól kér segítséget a Hedzsász-vasút működtetőképességének fenntartásához. A sínpályát ugyanis francia és angol társaságok üzemeltették, és a magasabb fokú szakutadást igénylő beosztásokat nem török állampolgárok töltötték be. A háború ki-robbanásakor az angol és francia vasúti szakemberek elhagyták az országot, és a törökök a hálózatot a saját műszaki tudásukra hagyatkozva kezdték üzemeltetni. Hogy ezt milyen hatásokkal tették, azt a megérkező magyar műszaki csoport rövidesen tapasztalta. Tisza miniszterelnök ugyanis azonnal intézkedett, és a mérnök-tisztekből, műszaki altisztekből álló 85 főnyi egység november 22.-én már útra is kelt. A hajdani magyar mérnökök és technikusok körültekintő alaposágát mutatja, hogy rövid idő alatt a várható igényekre, körülményekre vonatkozó tájékozottságot is megszerezték és pl. egy bányamérnököt is vittek magukkal.

A látvány, ami a damaszkuszi pályaudvaron fogadta őket, még az eleve illúziómentes parancsnokot, Végh Lajos törzskapitányt is megdöbbentette. A 2800 kilométer hosszú vasútvonalon 132 lokomotív és 1850 vasúti kocsis látta el a szállítást. Nos, 1916 végére a kocsipark 70 %-a, a mozdonyok 80 %-a vált üzemképtelenné. A rendezőpályaudvarokon a mozgásképtelen járművek már az üzemképesek forgalmát is akadályozták. Az imponáló hozam a török katonai vasútszolgálat érdeme, hiszen Lawrence gerillái ezen a szakaszon még alig léptek működésbe. A magyar csapat érkezésének másnapján egy szörnyű szerencsétlenség híre tette teljessé a lesújtó helyzetképet. A vasút szíriai szakaszán óriási lejtések és emelkedők voltak; a Holt-tenger felé például 50 km-en 1420 métert esett a pályaszint. Damaszkusztól északra, egy egyenes, lejtős szakaszon a fékek felmondták a szolgálatot; az elszabadult szerelvény fokozódó iramban kezdett száguldani, és a

kanyarban kiugorva a sín pályáról, a vagonok a sziklákon széttronszóldottak. A mentőosztagok a helyszínen több mint kétszáz halottat szedtek össze.

A magyar műszaki parancsnok, Végh százados, mindenkéldönt szakképzett vezetőket állított a javítóműhelyek élére. Nehéz nem észrevenni a szituációban rejlő helyzetkomikumot, ha elgondoljuk, hogy a damaszkuszi főműhely igazgatója Hajdó Pál néven mutatkozik be, főmérnöke Kiss, Bir-Esz-Szega, fűtőház-főnöke: Szücs, Jeruzsálem műhelyfőnöke: Gombos. A Medain-Szalih-i vonalszakaszon — békeidőben a Mekka előtti tartományba lopakodó gyaur a hóhérpallos árnyékában merészkedett volna — Bányai parancsnokolt. A vontatási igazgatói munkakört maga Végh töltötte be.

A gördülőállomány átvizsgálása siralmas műszaki állapotot fedett fel. A keréperemek, fékek kopása túllépte a megengedett maximum két-háromszorosát. A mozdonyok hajtókerekei olyan élesre fenődtek, hogy a derék öreg pófogók minden sinelágazásnál hajlamot éreztek arra, hogy függetlenítsék magukat a váltókezelő szándékaitól. A tengelyek lötyögtek,

a hajtórudazatok kiverődtek, a megbontott mozdonykaszánok belseje pedig kifejődő cseppköbarlanghoz hasonlított. A gondokat tetőzte a szénhiány. Törökország csak messze északon termelt némi kőszén, de a fűtőanyagok Szíriába szállítása a vasutak csekély átbocsátóképessége miatt eleve kudarcra ítélt vállalkozásnak látszott. Így a háború előtti tartalékok elfogyasztás után a törökök fakitermelésre fanyalodtak és már irtani kezdték a gyümölcsfákat is. Ez a barbarizmus tovább fokozta a kárvaltozó óslakosságban a törökök iránt érzett haragot.

Munkaerőben nem szűkölködtek, hiszen a javító üzemekben több mint 4000 főt alkalmazott a vasúttársaság; ám a francia és angol mérnökök távoztával feletük csak Allah és a hadügyminisztérium gyakorolt felügyeletet. Hogy az utóbbi milyen szakértelemmel végezte, arról Végh vontatási igazgató közvetlen tapasztalatokat szerezhett Enver pasa, hadügyminiszter, 1917-es látogatásakor. A legfelsőbb hadúr meglepéssel szemlélte az egyre javuló átbocsátó képességű Hedzsász-vasút állomásainak nyüzsgését. Gyakakvása csak akkor ébredt fel, mikor megfigyelte egy Bálint nevű ellenőrző munkás tevékenységét. Megütözéssel tudakolta meg az őt kalauzoló Végh-től: „Miért veri a kocsi-vizsgáló kalapáccsal a kocsi kerekeit?” Meg kell jegyeznünk, hogy az ifjútörök mozgalomhoz tartozó Enver az európai technikai kultúra területén legjártaabb oszmán vezetők közé tartozott.

Az irányító és szakmai ellenőrző pozíci-

ókba helyezett magyar műszakiak eredményességét jelzik a damaszkuszi főműhely termelési adatai. A havi egy lokomotív-felújítás 7–8-ra ugrik fel, és a szakszerűen bejáratott mozdonyok és vagonok háromszor akkora távot futnak be az új generálóg, mint korábban. A gerillatámadások ellen a mozdonyok érzékeny részeit páncélborítással védik. Hogy Lawrence kőbor hadainak a kedvét a vonatok elleni rajtaütéseikről elvegyék, páncélvagonokat építenek. Mivel a vasnak szűkebb van, csak a vagon külseje kap acélköpenyt; mögé 8 cm. vastag betonfalat rétegznek. A kombinált burkolat a gyalogsági lövedékek kívül a gránátzilánkoknak is ellenáll, és a mozdonyhoz kapcsolt vagonba telepített tűzfegyverek kockázatossá tették a támadást a beduinok számára. Kiss főmérnök páncélozott sinautókat is építtetett; hogy a gépfegyverekkel fészereit, gyors járművek milyen veszélyes ellenfelek, arról maga Lawrence számolt be a Farradzs halálával záruló akció leírásában.

A leleményes Kiss főmérnök megoldja a Hedzsász-vasút balesetmentes üzemeltetésének főproblémáját is. Az Antant-blokkad miatt lehetetlenül vált azoknak a csatlakozó gumicsöveknek a szerzése, melyek a Hardy-fékeket működtető sűrített levegőt továbbították a vagonok között. Drótspirálisat beépítve, többszörös rétegű, viaszal impregnált vaszönből olyan hajlékony csöveket szerkesztett, melyek a nagy nyomás közléseire alkalmasnak bizonyultak. A magyar mérnökiérett megérkezése előtt a lerobbant vasút fékrendszere már csak kézivezérléssel működött. Minden vagonhoz beosztottak egy szolgálattelvetőt, és az szükség szerint kezelte a féket. Kapcsolatot a mozdonyalig tudtak fenntartani, és ha Ali, Ahmed vagy Hasszán elhambult, netán sebességérzékelése csődöt mondott, bekövetkezett a katasztrófa. A nélkülözhetetlen alkatrészek pótlására a magyar mérnökök Damaszkuszban öntődött is berendeztek. A felhasználási helyi anyagok vizsgálatára és a gördülőállomány műszaki paramétereinek ellenőrzésére rövidesen műszerekkel felszerelt, új mérnökcsapat érkezett Budapestre.

A Végh-különítmény leleményes szakemberei a tüzelőanyag problémát is megoldották. Líbanon egy 850 méter mély völgyében a bányamérnök kb. 2 méter vastag szénréteget tárt fel. A kitermelt kőszén — válogatás után — alkalmasnak bizonyult a lokomotívok kazánjainak táplálá-

sára. Másrészt kőolajjal átitatott mészkövet is találtak. A 20 % égőanyag tartalmú kőzeteket a Beischlag-módszer szerint lepárolták, és a háború végéig a mozdonyok egy részét kőolaj tüzelésre alakították át.

1917 nyarán a német Falkerhaysz tábornok parancsnoksága alá helyezték szíriai török hadsereg megkezdte előkészületeit a brit erők megtámadására. A magyar műszaki csoport által irányított Hadzsász-vasút olymértékben visszanyerte működőképességét, hogy — a harcokban elpusztultakat leszámítva — a kocsi-park 90 %-a állandóan üzemképes állapotban volt. Így az offenzívához szükséges csapat és anyagszállításokat a vasúti szolgálat biztosítani tudta. Mivel a korábban leírtak szerint az Akabából operáló Lawrence harcoscsoport is fokozta tevékenységét, az elindított szerelvények nem mindig érkeztek célba. Ez viszont már a török hadsereg és az arab gerillák erőviszonyainak játékától függött és az alkalmankénti sikertelenség nem a magyar műszaki szolgálat eredményességét minősíti le.

A magyar csapat munkáját a fegyverszűnet megkötéséig végzi. A kis, alig 100 főnyi különítmény nem formált történelmet, de a heroizmus elemeit sem nélkülöző, kétéves helytállásuknak tanulságai vannak.

Történelmünk utolsó évszázadaiban nem jeleskedtünk önön sorsunk irányításában, nemzeti létünk folyamatainak megszervezésében. Ezáltal viszont egy maroknyi magyar a saját vitalitásának bevezetésével lehellet életerőt a fizetményi tunya, számtalan káros erkölcsi tulajdonsággal megvert török munkásból álló szervezetbe. És teszik mindezt két rövid év alatt! Nem sírálnak az európai igénnyel minősítve elképzelt műszaki körülmények láttán, hanem cselekednek okosan, körültekintően, tetterővel. Találékonyáguk fedezete a szellemi fürgeségen túlmenően az alapos, kitűnő felkészültség. Elképesztően sokoldalúak. Végh pl. bokros teendői kezdetén még arra is szakít időt, hogy egy 600 szavas török-magyar szolgálati szótárt szerkesszen. Ezt beosztottjai meg is tanulják, és tudásukat azonnal gyümölcsöztetik.

A vasúti szállítás megszervezésében jeleskedő hőscink a személyes bátorságnak nem voltak híjával. A háború végén visszavonuló egyik csoport utóvédharcáról maga Lawrence ír könyvében. Az epizódf szereplői főleg a Törökországban harcoló

osztrák-magyar expedíciós sereg tagjai lehetnek. Mivel az érem másik oldalát az ezredes még nem ismerte, a magyarokat több helyen „osztrák műszaki tisztiek”-ként emlegetik. Az arab gerillák megtámadásra egy török zászlóalj, és három részre szakították.

Lássuk tehát a török egységhez csatlakozott honfitársaink harcának angol nézőpontú pillanatképet:

„A harmadik, a legkisebb rész javarészt német és osztrák géppuskásokból állott, akik három autó köré csoportosultak, köztükk egy maréknyi lovastiszt. Pompásan harcoltak, és minden elszántágunk ellenére újra- és újra visszavertek bennünket. Az arabok úgy harcoltak, mint az ördögök...”

A végkifejlet az lesz, hogy a beduinok a török zászlóaljat felmorzsolják, de az elszánt kis csapat megvédi magát, és folytatja visszavonulását.

Iparunk, műszaki életünk ma gazdasági és hangulati mélyponton van. Megszólal vezetői általában arra adnak kimerítő és meggyőző szándékú választ, hogy mi miért nem megy. Ez kicsit kevés. Kétségtelen, hogy az évtizedes szellemi igénytelenség kitermet egy olyan állapotot, melyből kimerkedni nehéz lesz. De ha a tizenkét század fejlődése már 75 éve előállított egy olyan nívót, melyet Végh, Gombos, Szűcs, Kiss, Bányai és a meg nem említett 80 mérnök és technikus teljesítménye fémjelmez, ugyan miért lenne lehetetlen újra felemelkednünk az ő színvonalukra?

Dr. Dániel József

Az itthon vagyok című pályázat díjnyertes munkái

**EGY
KIS
ZÖLD**

Kimentem egy napsütéses délután az erdőbe. Szép nap van, az erdő csendes, vidám. Hallom, hogy csivitel a madár, látom, hogy zöldell a földön a páfrány. Talán látok halat, vadat, madarat. Ahogy megyek megyek a dús aljnövényzetben, egyszer ráakadok egy vén fára. Az oldalán

folytatás a 18. oldalon

folytatás az 17. oldalról

egy szép, nagy taplógomba terpeszkedett. A gomba oldala csúkos, teteje hullámosnak látszott. Arrébb leerve találtam gombát! Ki tehetett ilyet, ilyen gonoszat? Kiontani egy életet, mily dolog ez, ki ezt cselelte, tettét hogy hozza helyre? Tovább sétálok felbőszülve, s megnyugszom, mert itt a Duna!

De kék a vize, akár az ég! Benne sok az élet: halak, csigák, kagylók ezrei mind a Dunában telnek otthonra. Ó de szép e rész! De ott, ott mi van? Egy kocsi, benne áll a vízben, s moossa valaki!

Kérdem tőle:

- Mit csinál, ember? Van magának esze? Szennyezi a folyónkat?

- Kotorjál innen te fajakó! A kocsim tiszta lesz, bármí áron.

Szomorúan ballagok tovább. Vadnyomot látok! Megörülök neki, s követem, hátha látok állatot. Nagy csörtetéssel jön felém az óz. De jönnek utána gyerekek is!

Kik nem hagyják az erdőt nyugodni, kik nem hagyják a vadat élni, kik török a fa ágát, kik verik a bokrok lombját. Most búslívva megyek, de nem tudom hová. Megállok, ott a gyár, az erdő kellős közepén. Ó de rossz ez itt! Füstölög, levegőt se kapok!!!

Pfuj, pfuj, pfuj, megyek haza!!!

Én csak hatodikos vagyok, de szeretem a természetet! Baja városának sok természeti kincse van. A Duna, mely mellettünk folyik, a Sugovica, mely átfolyik a városban, a Petőfi-szigeten a kisebb erdő, a Gemenc elég oxigént ad a városnak. A CAMPING-be sok küldödi és magyar ember jön üdülni.

Ha én nagy leszek, olyan mesterséget választok, ahol tudom védeni a város kincseit!

Jelige: „Egy kis Zöld!”

Kora: 12 év

Novella „A”

Jursonovics Tamás

Közönlött Ált.lsk.

Györgyné, Szabó Ferencné, és Fülöp Istvánné. Bevallották azonban azt is, hogy a nőtanácsot a pap nem említette, de a tanúk — akik nem voltak jelen a szentmisén — egyhangúlag azt állították, hogy a beszédek ez volt az értelme.

A 14 hónapi börtön kitöltése után a papot nem engedték haza, hanem a börtönből Kistarcsára vezették átja és ott folytatta raboskodását. A közelmúltban 1989 április végén az egyik környékbeli falusi plébánában a község Népfőnt gyűlésén hozzászólásában a következőket hangzott: „1950 őszén Grósz József Érsek Ur az Ót ábrázoló festmény leplezési ünnepségen 100 papnővendék jelenlétében elmondotta, hogy folytak az arcán a könnyei, mikor Rákosi Mátyás Budapestre vitette (Ekkor Mindszenty már börtönben volt). Ott már várta Ót valamennyi magyar püspök és Sik Sándor) Sik volt kommunista külügyminiszter testvéröccse) szerzetes költő, aki térdenálva könyörgött a Főpapak a mintegy 50000 internált magyar szerzetes nevében, hogy írja alá a saját és szerzetesek nevében is érdekében azt a nyilatkozatot, amit Rákosi elébe tett. Grósz József olvasatlanul aláírta az elébe tett okiratot, hisz 50000 magyar szerzetes és a magyar Egyház sorsáról volt szó „közöttük a bajai internált Ferencrendi-, és Cisztercita rendi szerzetesekről (Ferencrendi 8, Cisztercita 18 fő), valamint mintegy 100 szerzeteházi gondozó, kórházi ápoló, a Miaszonyunkról elnevezett szegény iskolánővérekről: tanító, tanár és a zárdaiban dolgozó nővérekről, akik három hónapig az internálótáborokban egész nap az orosz nyelvet tanulták jelezve várható szomorú sorsukat. Az aláírás után Rákosi megfenyegette Grószot, hogy az Egyház jogait többé ne keresse, ne emlegetse.

A három felsorolt cisztercita a Kard és Kereszt, illetve a Magyar Szocialista Munkásmozgalom perében volt érdekelt.

Befejezőképpen egy anekdóta Mojzes Ferenc kihallgatásáról. Kérdi az Á.V.H. tehatalmassága. Ugye maga is kanonok? Mire Mojzes Ferenc: „nem kérem, kanonok. Á.V.H.-s: „Nem számít, mert az teljesen mindegy, legyen magának igazsa.”

Dr. Vágvilgyi Ferenc

EGYHÁZI KONCEPCIÓS PEREK

Grósz József és „bűntársainak hűtlenségi perében” a letartóztatásokat 1951 januárjában kezdték el. Az Érseket 1951 május 15-én vitték el Kalocsárról és három év leforgása alatt kisebb-nagyobb csoportokban szerzeteseket, világi papokat tartóztattak le és ítélték el.

Kihallgatásuk zömében az Andrássy út 60-ban történt, majd később a Fő utcában fejeződött be.

A vád a már megszokott: „Összeesküvés, fegyveres szövetségzés.”

Az első tárgyalást 1951 június 25-én a Markó utcában Olty tanácsa vezette.

Elítéltek:

Grósz József kalocsai érsek életfogytiglan Bocsik Pál prélátus

Friedrich István volt miniszterelnök

Csellár István pálos szerzetes

Hagyó-Kovács Gyula érseki kormányzó

Dr. Takács István fogorvos

Kökényessy Artúr volt ezredes

Strilich Károly érseki titkár, akit szabaddulása után közvetlenül „autóbaleset” ért és sérüléseibe belehalt.

Dr. Gyetvai Péter irodaigazgató

Dr. Gombos Károly kanonok

Dr. Endrédy Vendel cisztercita apát, egykor volt bajai tanár

És hogy a hálafios ítélet se hiányozzon, Thó Illés cserépfalvi kulafók is letartóztatták testvérbátyja „terhelő vallomása” alapján és 1954 április 14-én kivégezték.

A Grósz perrel Rákosiék egy „Szürke Könyv”-et adtak ki. Címe: „Grósz József és bűnpere”. (Szikra kiadása 1951.)

A főtárgyalás után számos mellékperben több száz embert ítélték el részben összeesküvés, másokat hitoktatás illetve szovjetellenes tevékenység vádjával.

Ezek között szerepelt Dr. Mojzes Ferenc csatlajai- Kövessy István madarasi plébános, valamint Sulyok Ignác, Papp Kelemen, Barta Lénárd cisztercita tanárok.

Hogy ezekben a perekben milyenek voltak a vádak, tanúságképpen egyet idézek.

Kövessy István madarasi plébános Gyümölcsoltó Boldogasszony napján szentbeszédében így szolt: „Gyümölcsoltó Boldogasszony napját a kormányzat munkanappá nyilvántotta, de mi ezzel nem törődünk, az Anyáknak ettől függetlenül e napon a templomban van a helyük, utánna pedig a gyermekek nevelése következik...”

A nők ma naponapra járnak, felvonulnak... mi katolikusok is ünnepeljük az anyák napját itt a templomban... Az iskolában a hitoktatás csak külön engedéllyel a tanítási idő után tartható... A keresztény embereknek lelki manárra is szükségük van, azt pedig itt kapják meg a templomban. Ez teszi szükségessé, hogy templomba járjunk...” (Szószentri idézet a vádiratból/

Ézért a szentbeszédért 14 hónapi börtöni kapott, mert a „Nőtanács” ellen lázított. Ezt tanúsították Lajdi Erzsébet, Ujvári

**FIZESSEN ELŐ A
BAJAI HONPOLGÁRRA
BAJAPRESS**

6500 BAJA, Petőfi S. u. 4.

A BAJAI TEMETŐK TÖRTÉNETE

FLACH PÁL MUNKÁSSÁGA II. rész.

A Bajai Honpolgár októberi számában Flach Pál életéről írtam, majd a Szentháromság szobor történetéről. A véletlen folytán az eredetileg két külön cikknek szánt írás egybefoglalva jelent meg. Remélhetőleg nem zavarta a megértést. Most a bajai temetőkről írnék az egyik kis Flach könyv alapján. (Zur Entstehungsgeschichte der deutschen Pfarrei und Pfarrkirche von Baja, sowie der anderen Pfarreien, Kirchen, Kapellen, Friedhöfe und Statuen der in der nordwestlichen Batschka (Ungarn) befindlichen Stadt. München, 1974.)

A bajai török idő előtti temető semmilyen okirattal nem említették. Nem is ismerjük eredeti helyét. Talán, amint akkor szokás volt, a templom köré temetkeztek. Az akkori templom valószínűleg az ún. Sárdi-ház környékén állhatott (Deák Ferenc u. 3.), talán a temető is itt lehetett.

A törökori temetőről **Evlia Cselebitől** tudunk. A belső várfalon kívül levő külső város épennyugai falal (helyesebben palánkkal G.Z.) volt körül véve, melyen két kapu nyílt. A nyugat felé nyíló neve **Révkapu** (németül Hafentor), a névszerint meg nem nevezett másik kapu pedig délkeleti irányban, a Zombor felé vezető úton volt. A **Révfőnél**, azaz a révbéjárattól volt a temető. (Hogy Baja kikötőváros volt már akkor is, az köztudott.) A török időkben **Révbányának** neveztek.

A Zombor felé vezető úton levő kapu a Szabadság, a Damjanich és a Szeremlei utca sarak közelében lehetett. A nyugat felé nyíló Révkapu a Sugovica magaspártján, valahol a Kazinczy és az Attila utca között állhatott. Elfőrdulhat, hogy a Herbária épületében található kerek építmény — a város legrégebb műemléke — volt a Révkapu, a kikötő felé vezető kapu.

Ha helyes az a feltevés, hogy a mai Árpád tért megfelel a törökori Révfőnek, akkor a török temetőnek valahol itt kellett lennie.

A híres, II. József, a kalapos király által készített térképen (1784) jól látszik, hogy a mai **Homokvárosban** (a Szeremlei utcától délre) egyetlen ház sincsen az időben.

Itt volt a **rác temető** (Ratzischer Freyhof) még a 19. évszázadban is. Amint a német plébánia (a belvárosi templom) halotti anyakönyve — sajnos csak 1740–44 között — mutatja, e temetőbe görögkeleti híveket temettek. A sírkert a Szél utcán (Windgasse, ma Hunyadi utca) állt, közvetlenül az egykori gyufagyár mellett, tehát a Szabadság úttól számítva a második telken. A harmadikon a görög-keleti pápa tulajdonában álló ház volt, melyben valószínűleg a temetőgondnok lakott. A pápa, Vukasinovics Jeremiás a Gyász (ma Bathyhány) utcában lakott, a kis szerb templomtól a második házban. Ugyanitt volt valószínűleg a plébánia hivatal is, melyhez a Szél (Hunyadi) utcai temető tartozott.

A törökök utáni temetők

Mintegy az 1720-as évekig nincs biztos adat a temetők valószínűleg az egyes templomok mellett fektődtek. A **német plébánia** és a **ferences templom** halotti anyakönyve (az előbbi 1722-46, az utóbbi 1733-46) bizonyítja, hogy a két katolikus templomhoz a 18. században több temető tartozott. A régebbi a ferenceseké lehetett. Ugyanis a német plébánia halotti anyakönyvéből kiderül, hogy az 1722 augusztusában elhalt híveket a ferencesek temetőjében helyezték elők nyugalomra. Nyilván az első templomról van szó, a korábbi dűzsámról, illetve a mellette fekvő temetőről.

A templomot csak később szentelték **Szent Antal** tiszteletének, hiszen alapkövét csak 1732-ben helyezték el. Elfőrdulhat, hogy két temetőjük is volt, de lehet, hogy a kétő egymás mellett, a mai templom és a Sárdi-ház között fektüd. A temetkezéssel lassan, a **Rókus temető** létesítése után, felhagytak itt. (Egyike az utolsó végítesszéseknek 1747. december 10-én történt.)

Bizonyítható, hogy a német plébánia körüli temetőben az első végítesszéséget 1722. december 11-én tartották. A Rókus megnyitása után azonban itt is felhagytak a temetésekkkel.

A ferenc-rendiek halotti anyakönyvében már 1733. január 12-én szerepel egy „városon kívüli” (extra oppidum) temetés. Vajon a Kálvária temetőről van szó? Sajnos, erre nincs adat. Az azonban bizonyos, hogy a barátok vezette processziót „ad Montem Calvariae”, de egy ottani temetőről a jezsuiták könyve nem beszél. (A Kálvária hegyre.)

A Rókus csak 1745-ben említették

A két plébánia anyakönyveiben csak 1745-ben merül fel a Rókus temető neve. Az első végítesszéséget 1745. május 14-én tör-

tént. Az elhunyt beszentelését **Lucas a Valvornio** (Vukovári) ferences barát végezte.

Az első kápolna valószínűleg már a következő esztendőben épült itt, mert az anyakönyv említi, hogy *Catharina filia Martini Vidakovici ... apud Capellam S. Rochi letta eltemetve*. (Vidákovics Márton Katalin nevű leánya a Szent Rókus kápolna alatt.) A temetőt **Fabstis Mihály** atya (ő maga Fabcsich-nak írta a nevét) szentelte be 1791-ben. Kerítését 1803-ban látták el.

Okmányok szerint (1816-ból) a Rókuson kívül még két bekerített temető. Az egyik mintegy 2200 négyzetözlög nagyságú **Kálvária**, a másik a Katona-városban levő, mely a görög-keleti temető mögött fekvő ún. **Harangláb temető** volt. Hogy mikor keletkezett, nem tudjuk: 1813-ban még nem említik az okmányok, 1816-ban azonban igen. Mindenképpen sokkal később, mint a szomszédságában levő görög nem egyesült szerb temető, melyről a térkép szerint csak egy kerítés választotta el.

A huszas években szabályozták a Gyár, a Világos és a Temető utcát (az utóbbi a Somogyi Béla utca). Az idősebb bajaitok mesélik, mily sok emberi csontot hoztak itt napvilágra. (Jómagam is láttam három éve, amikor vezetéknek ártok ástak, a sarokra kített emberi koponyát. G.Z.)

Az eredetileg **Szent Mihály**, később **Jézus Szíve** plébánia alapításával — határokra Katonavárosra és Kiscsődválya terjedt ki —, a huszas években a Balassa utcánál egy új temetőt létesítettek. (Kiscsődvaiy temető.)

Az egykori **Pandur** és **Istvánmegye** falvak lakói II. József térképe szerint valahova a Harangláb és a Flórián utca közé temetkeztek. (Az egykori harangláb a temető maradványa lehetett.)

Ismét a német plébánia anyakönyve szerint: 1767. március 29-én eltemettek egy *betyárt* a *csárdási magazin* mellett. Az egykori raktár a **Vajas mellett**, a Duna közelében, a mai posztógyár környékén volt, az egykori vágóhíd helyén.

A mai **szentistváni temető**, mely 1930 óta Baja északi városrészehez tartozik, talán a 18. század vége felé keletkezhetett.

A sokáig lelkes nélkül, csak kis számban Baján élő **evangelikus** és **református** egyháztagok sokáig nem rendelkeztek saját temetővel, hanem katolikus papok kísérték őket örök nyugalomra. Csak **Ranis István** atya idejében (1793—1799) kaptak egy örökkel elválasztott részt a Kálvária temetőben.

Nem tudjuk, hol volt és mikor keletkezett az első görög-keleti temető. Valószínűleg egykori templomaiknál, melyekből 1692-ben még három volt Baján. (Nem tudjuk, hogy hol.) Az bizonyos, hogy két templom körül temetkeztek, ebből van a mai Miklós templom falába süllyesztett

folytatás az 19. oldalról

néhány sírkő. (Nagy szerb templom a Tánccsics utcában.)

Jelenleg a Katonavárosban van egy görög-keleti temető, egy, a századfordulón épített és Szent Györgynek szentelt kápolnával. A temető talán a 18. század közepén keletkezhetett. Mindenesetre II. József térképe már jelzi 1784-ben. (Most egyeleti parkká alakítják át. A kápolna a háború végén megsérült, helyreállítására egyelőre nincs pénz. G.Z.)

A józsefi térkép a mai helyén jelzi a zsidó temetőt. (Juden Freihof). Akkor a városközponttól meglehetősen messze esett. Valószínűleg még 1763 előtt keletkezett. Ez ideig a zsidók nem vehettek a városban belül telket, így a temetőnek is kívül ke-restek helyet. (A temetőt tanárok, diákok, a városgazdasági osztály és Lichter Ferenc egyházközségi elnök nagyon sok munkájával gyönyörű sírkertté alakították át az idén. G.Z.)

Gál Zoltán

PROVIDENCIA

OSZTRÁK-MAGYAR BIZTOSÍTÓ RT.

BALESETBIZTOSÍTÁS

az egész család számára

R

Lapunk megjelenéséhez nyújtott támogatásukért köszönetet mondunk szponzorainknak!

1. Polgármesteri Hivatal Baja
2. BÁCSHUS RT.
3. Alsó-Duna völgyi Környezetvédelmi Felügyelőség
4. Bácska Bútortipari Vállalat
5. Bajai Épületasztalos és Faipari Vállalat
6. Bajai Hűtőipari Vállalat
7. BAJAPRESS Kft.

"AKCIÓ! AKCIÓ! AKCIÓ!"

**ABLAKOK
ERKÉLYAJTÓK
BEJÁRATI AJTÓK
BELSŐ AJTÓK**

TERMELŐI (MŰVI) ÁRON

amíg a készlet tart

a BÉFA Mintaboltban!

Baja, Dömötör u. 6. sz.

Nyitvatartás: 7,30 — 13,30 h-ig
Szombaton zárva

Telefon: 79/24—011/36-os mellék
79/22—393

Telex: 81—205

Fax: 79/24—835

SZÁMOLJON! MEGÉRI!

BAJAI HONPOLGÁR

Független város- és
környezetvédelmi lap

Megjelenik minden hónap első napján

Felölös szerkesztő:
GYULAVÁRI JÓZSEF
A szerkesztőbizottság elnöke:
Bánáti Tibor
A szerkesztőbizottság tagjai:
Dr. Dániel József
Kalocsa Béla
Dr. Lovas György
Nemes Gábor
Dr. Richnovszky Andor
Dr. Solymos Ede
Schmidt Antal

Kiadta az Ottutay ÁMK
és a BAJAPRESS Kft.
Postacím: Baja, Pf.: 25.
Felelős kiadó: Csiba Gyula
Szerkesztés és formaképzés:
BAJAPRESS Kft.
Nyomatás: BAJAPRESS Kft.